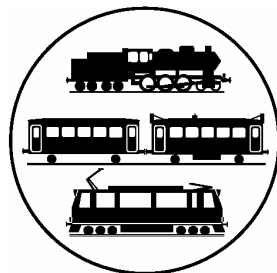

BUDAPESTI MŰSZAKI
ÉS GAZDASÁGTUDOMÁNYI EGYETEM
KÖZLEKEDÉSMÉRNÖKI KAR
VASÚTI JÁRMŰVEK TANSZÉK

JÁRMŰRENDSZEREK

I. rész: Vasúti járműrendszerek

Dr. Zobory István
egyetemi tanár

BUDAPEST

2008

Az anyag számítógépi szerkesztését és az ábrákat készítette:

Iványi Zoltán tanársegéd

Az ábrák készítésében közreműködött:

Császár László tanársegéd

Kézirat gyanánt

0. Bevezetés

A „Járműrendszerek” c. tantárgy nagymértékben alapoz az „Általános járműgéptan” c. tárgyra, és az alábbi három fő témakört tárgyalja:

- 1.) Vasúti járműrendszerek
- 2.) Közúti járműrendszerek
- 3.) Légi ill. vízi járműrendszerek

A közlekedésről általánosságban az alábbiakat emeljük ki:

közlekedés $\approx$ *tömegáthelyezés*: rendszeresen ismétlődő folyamat

tömegáthelyezés $\Rightarrow$ tömegáram: $[m] = \frac{\text{kg}}{\text{sec}}$ vagy $\frac{\text{t}}{\text{h}}$

tömegáthelyezés konkrét megvalósulása lehet:

- folytonos (pl. csővezetékes) tömegáram
- szaggatott (pl. járművek alkalmazása esetén) tömegáram

Mi a jármű?

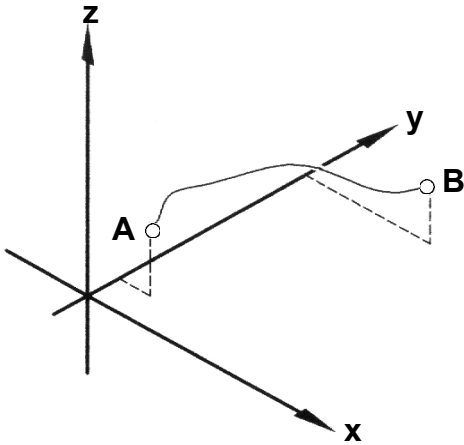
- Lényegi funkciója: adott szállítandó tömeget (utasokat, árukat) befoglaló tartály.
- A jármű:
  - 1.) Szerkezeti részekkel elhatárolt térrész: „a tartály”
  - 2.) A tartály térbeli helyzetét függőlegesen ható erőkkel biztosítani kell, megadva a vízszintes mozgás lehetőségét a fellépő súrlódási és gördülési ellenállás, valamint a közegellenállás legyőzésére.
  - 3.) *Vonóerő* bevezetés *vezérelhetően*
  - 4.) *Fékezőerő* bevezetés *vezérelhetően*
- A járműnek a Föld gravitációs erőterében két adott felszíni pont között kialakuló *mozgáspályán* kell mozognia

Mozgáspálya

- szárazföldi:
  - épített pálya: $\rightarrow$ vasút 1D
  - $\rightarrow$ közút $\sim$ 2D
  - terepen $\rightarrow \sim$ 3D
- vízi: $\rightarrow$ folyami $\sim$ 2D
- $\rightarrow$ tengeri $\sim$ 2D
- légi: 3D

A mozgáspálya: térgörbe:

Például: a jármű tömegközéppont pályája (Közelítő leírás, a jármű többi pontjainak mozgáspályája is hasonló, közel egyenközű térgörbékkel ábrázolható a tömegközéppont pályája mellett.)

A.) Szárazföldi járművek

- 1.) Járműfelépítmény (a tartály)
- 2.) Futómű, hordmú (kerekek, rugózás, csillapítás)
- 3.) Vonóerő-generálás: → önjáró (magával viszi az „erőművet”)
→ nem önjáró (hálózathoz kötött)

4.) Fékezőerő

- A fékrendszer alapvetően fontos: ha a jármű nem indul el, az kellemetlen, de ha nem lehet megállítani, az BALESET!

- Generálása: → regeneratív (a mozgási energia egy részét eltároljuk, és hasznosítjuk)

→ disszipatív: · súrlódásos: a.) tuskós

b.) tárcsás

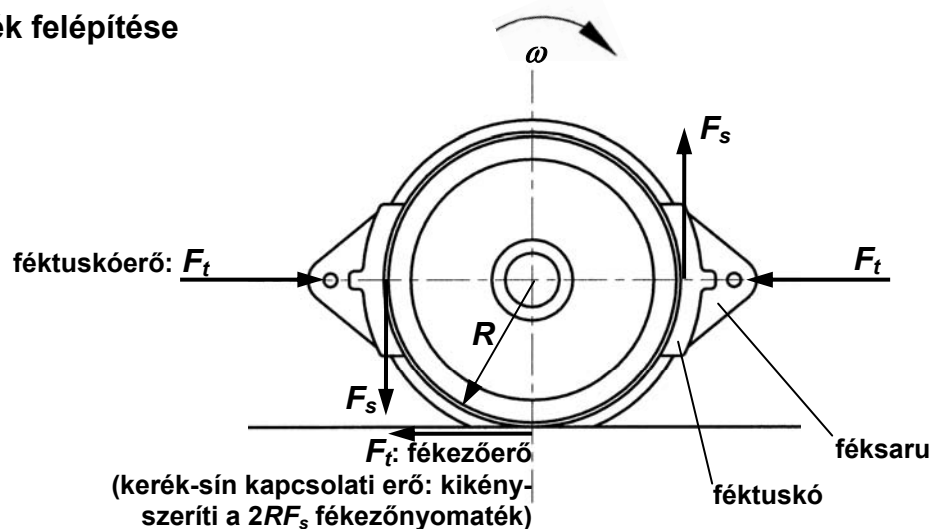
c.) dobfék

· hidrodinamikus (hűtőből elvezetve a veszteséghőt)

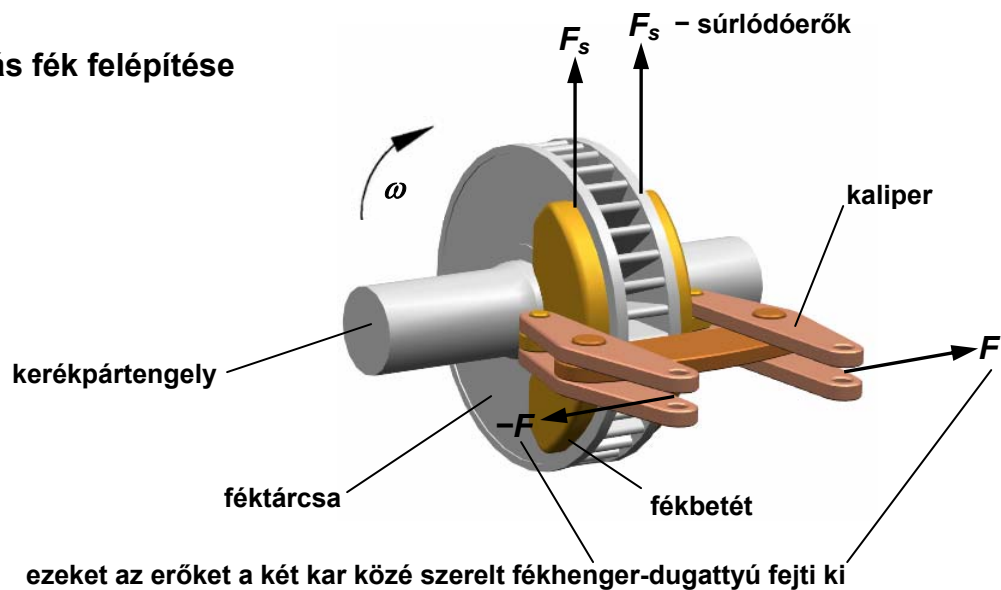
· villamos ellenállásos (a fékellenállásokat légárammal hűtve vezetjük el a veszteséghőt)

- A súrlódásos fékek:

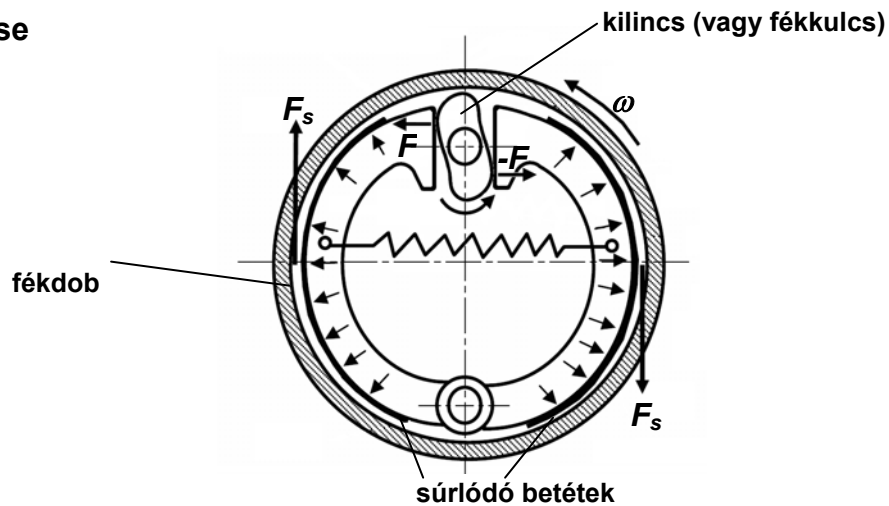
a.) Tuskós fék felépítése

b.) Tárcsás fék felépítése

c.) Dobfék felépítése

B.) Vízi járművek

- 1.) Hajótest
- 2.) Bemerülő hajótest-rész
- 3.) Tolóerő-generálás (pl. hajócsavar segítségével)
- 4.) Fékezőerő-generálás, „hátraveretés”

C.) Légi járművek

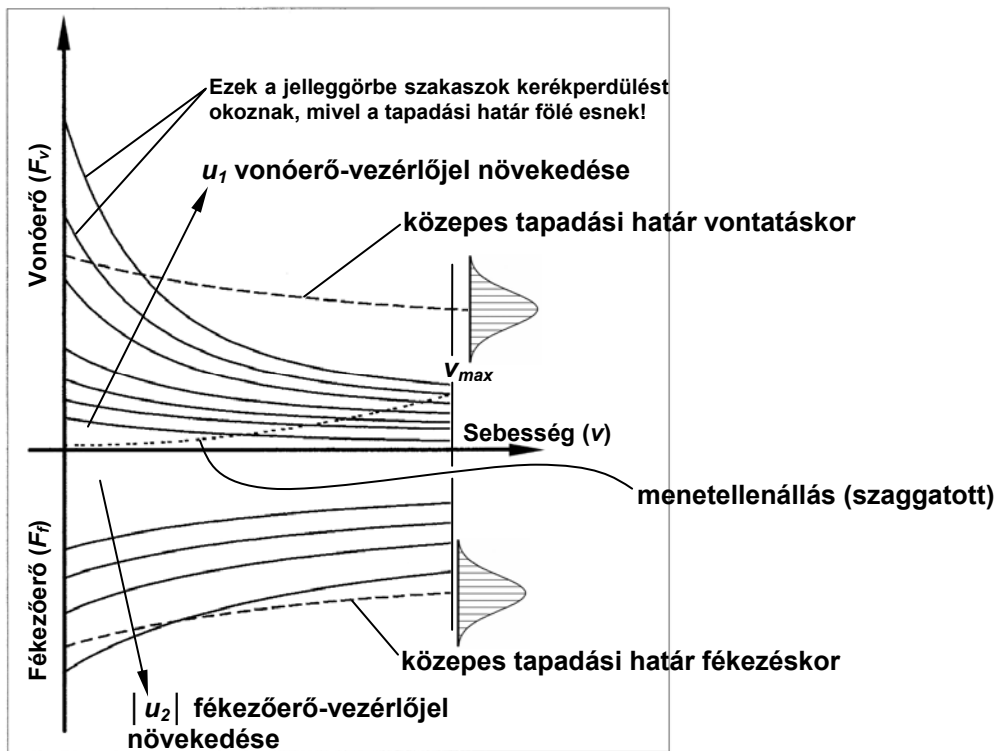
- 1.) Repülőgép-test / törzs („sarkány”)
- 2.) Futómű + a szárnyakon generált felhajtóerő
- 3.) Tolóerő: - légcsavar
- tolósugár

- 4.) Fékezőerő: - fékszárny, féklap
 - tolósugár-fordítás
 - kerekek fékezése disszipatív módon

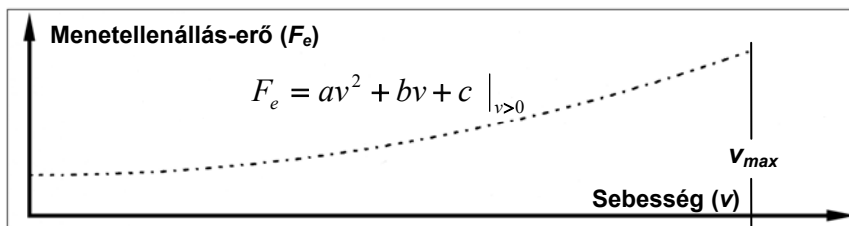
A járművezérlő rendszer blokkvázlata

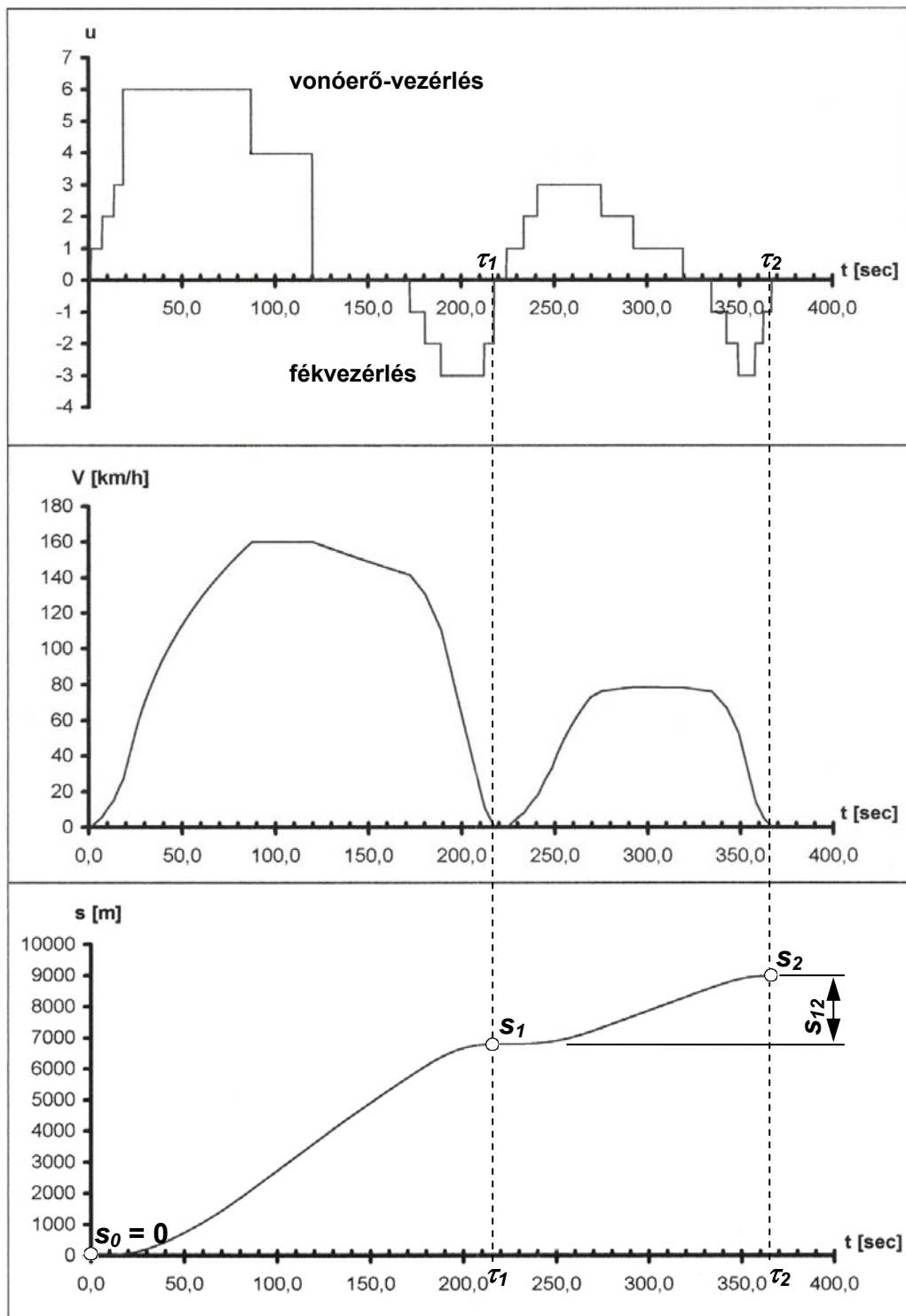
Példa vonóerőre (ellenállásos indítású, egyenáramú jármű) ill. fékezőerőre:

Megj: Egy vontatójárműnek akár 20 sebességfokozata is lehet, ebből a diagramban csak hét fokozathoz tartozó vonóerő jelleggörbét ábrázoltunk. Belátható, hogy a tapadási határ fölé eső jelleggörbe szakasz(oka)t (az ábrában pl. a legfelső fokozatnál) vontatásra nem lehet üzemszerűen használni, mivel ott már kerékperdülés jön létre. Továbbá ha a jármű valamely hajtásvezérléshez tartozó vonóerő jelleggörbéje a vizsgált sebességnél a menetellenállás görbe alá kerül, lassulni fog, mivel a menetellenállás nagyobb lesz, mint a kifejtett vonóerő. Ebből látható, hogy a végsebesség csak bizonyos hajtásvezérlési fokozatot meghaladó vezérlések mellett érhető el. (Példánkban ez legálább a diagramban szereplő legmagasabb fokozat.)

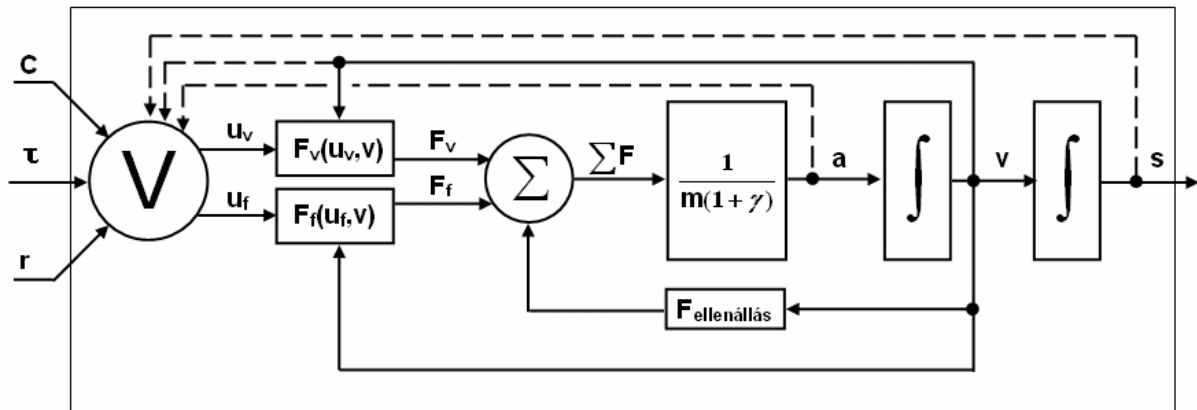
Mozgásciklus, menetábrák (foronómiai görbék)

1. mozgásciklus: a τ_1 időpontig befutott út $\rightarrow s_1 = \int_0^{\tau_1} v(t) dt$

2. mozgásciklus: a $[\tau_1, \tau_2]$ idő alatt befutott út $\rightarrow s_{12} = \int_{\tau_1}^{\tau_2} v(t) dt$

A jármű rendszerteknikai modellje (sík, egyenes pályára!)

A lényeg kiemelésével: 3 bemeneti és 1 kimeneti jellemző

C : a külső vezérlések vektora (pl. forgalmi lámpák, jelzők, stb.)

τ : a vezető által szándékolt elérési idő (menetrend) és a tényleges mozgással töltött idő különbsége

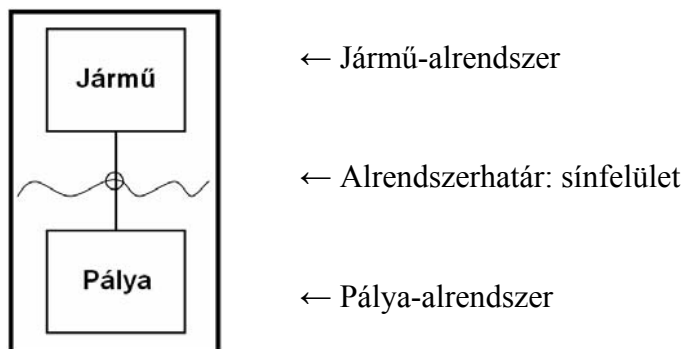
r : véletlen forgalmi zavaró tényezők

s : a jármű által befutott út

I. Vasúti járműrendszerek

Vasúti pálya-jármű rendszer

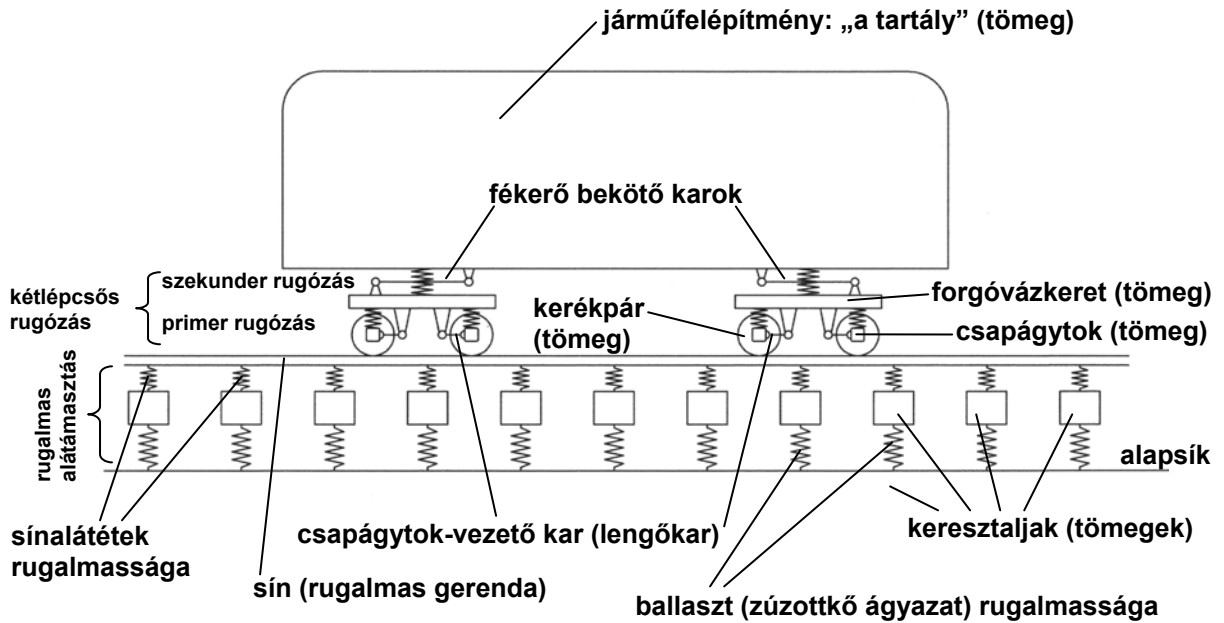
- két elválaszthatatlan műszaki alrendszer együttműködése valósul meg

- kötött pályás közlekedési rendszer: döntő a kerék-sín kapcsolat, az alrendszerhatáron megvalósuló erőátadási folyamat

- vasúti pálya-jármű rendszer egy lehetséges függőleges síkbeli, egyszerűsített dinamikai modellje:

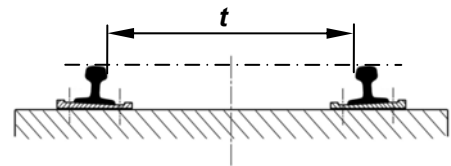
Megj: a rugalmas elemeknek természetesen csillapításuk is van!

A pálya alrendszer

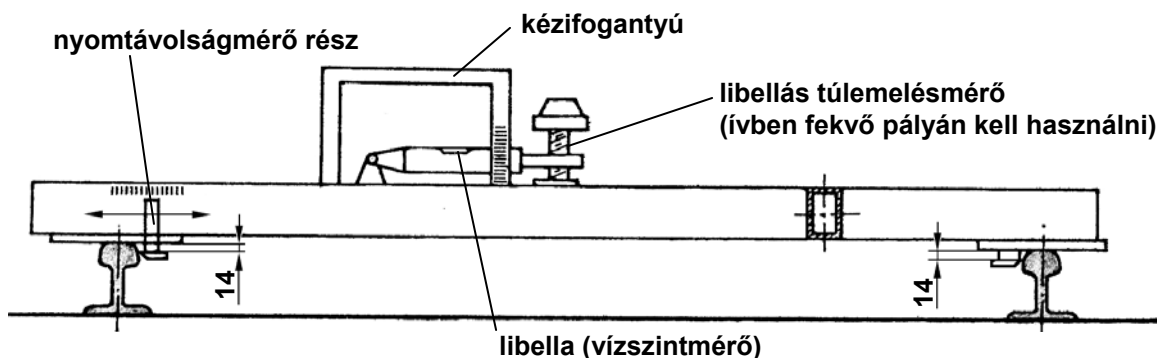
- nyomtávolság: $t = 1435$ mm (normálnyomtáv)

1060; 1000; 760 (750); 600 mm (keskeny nyomtáv)

1600; ... ; 1520 mm (széles nyomtáv)

- vágánymérő (nyomtáv- és túlemelésmérő) berendezés felépítése:

Megj: · A jármű pályaívben haladásakor ébredő centrifugális gyorsulás hatásának csökkentése végett az ívben fekvő vágányokat ún. túlemeléssel építik, azaz a külső sínszál a túlemelés mértékével magasabban fekszik, mint a belső. Pontos méréséhez a libellát vízszintesre állítják, közben a két sínszálon fekvő berendezés ettől a vízszintestől eltér, ez az eltérés (azaz a magasságbeli különbség, vagyis a túlemelés mértéke) pedig a skáláról leolvasható.

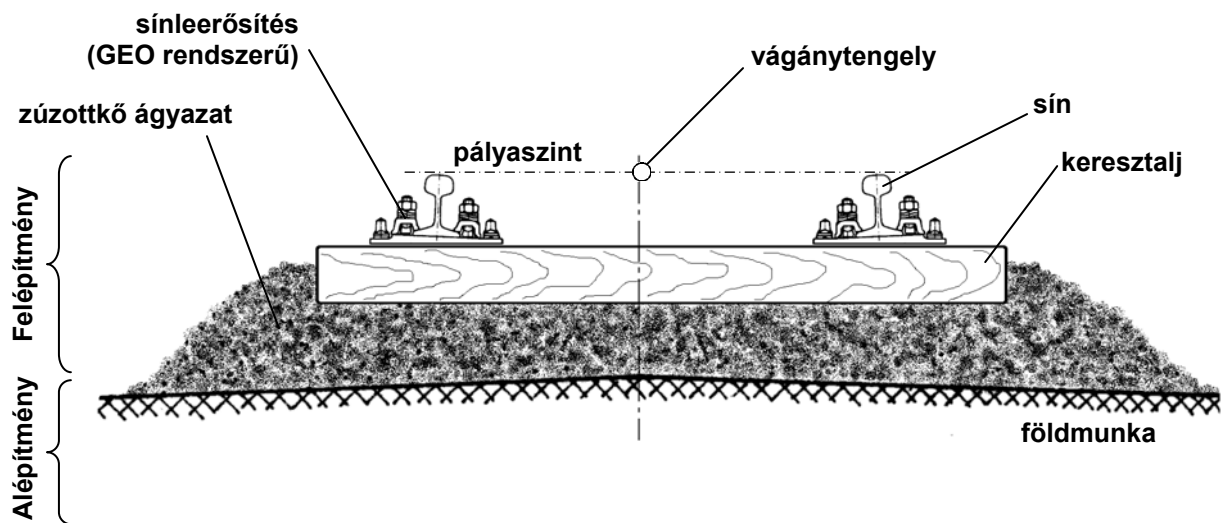
· A nyomtávolság mérését a vágánytengelyre merőlegesen, a sínszálakon átfektetett érintő egyenes alatt 14 mm-rel elhelyezkedő tapintócsúcsokkal végzik.

A vasúti felépítmény

Elemei:

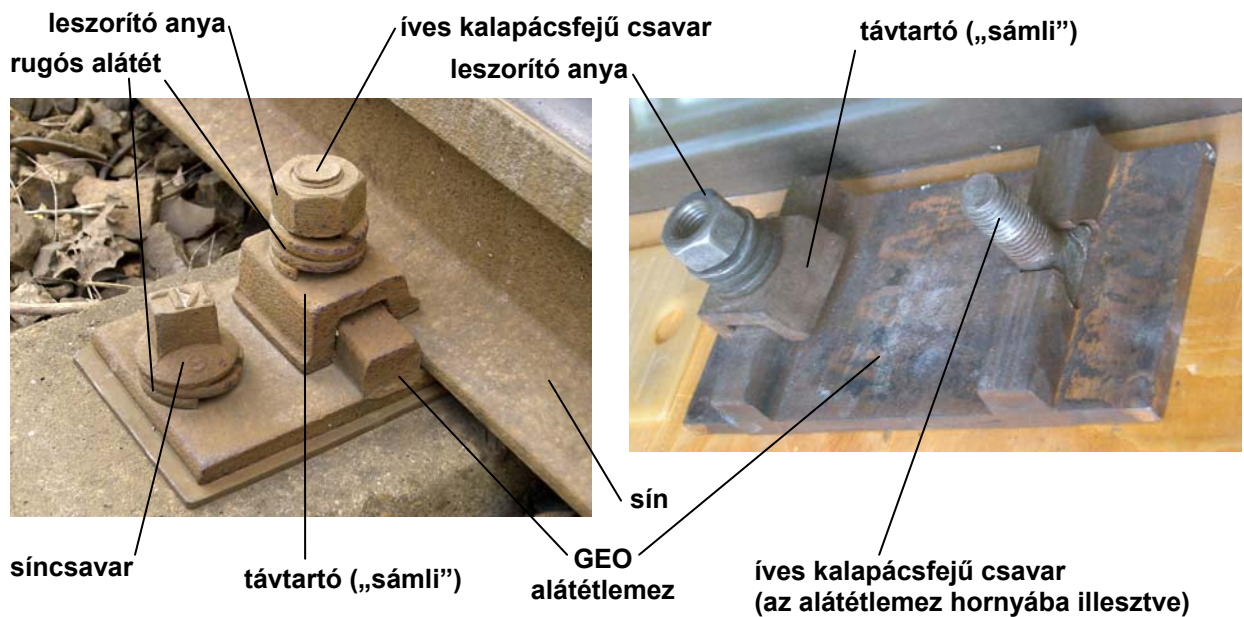
- sínek
- sínleerősítések
- keresztaljak
- zúzottkő-ágyazat

Felépítése:

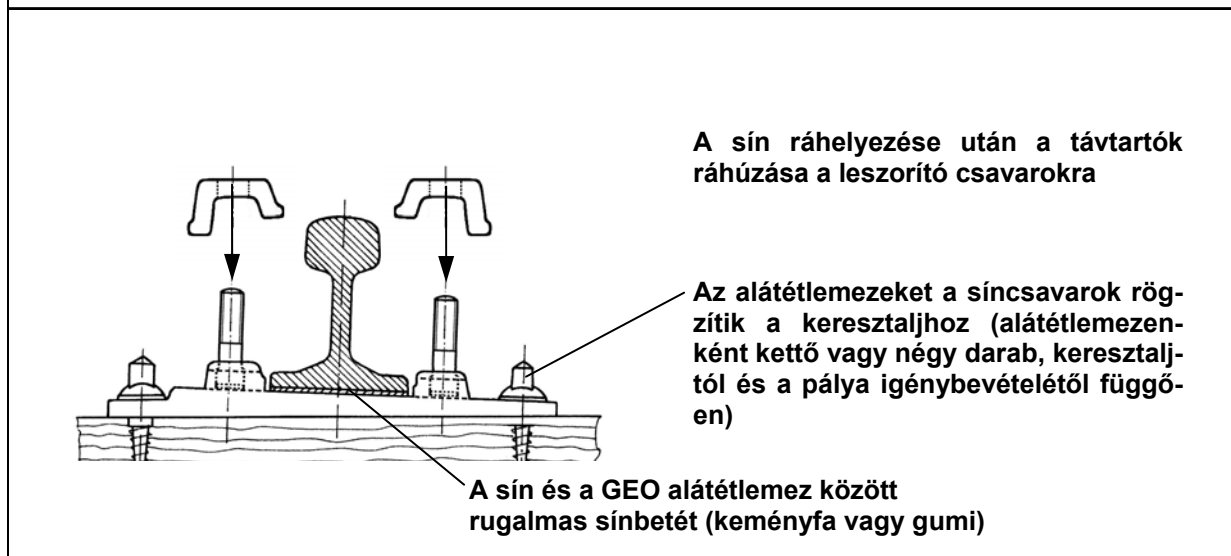
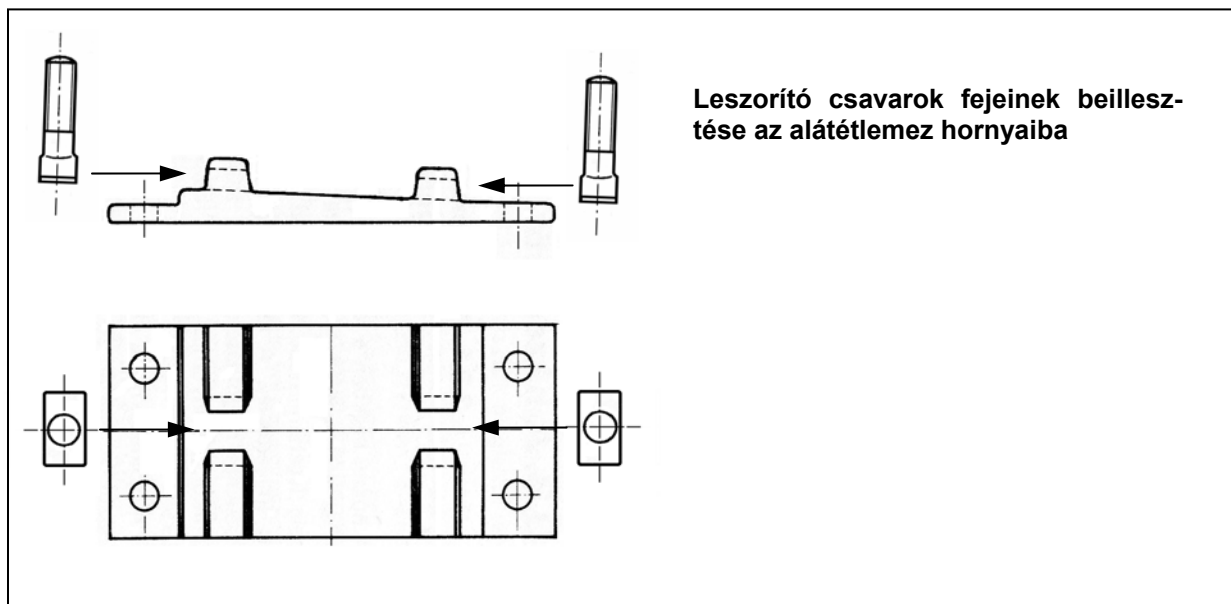
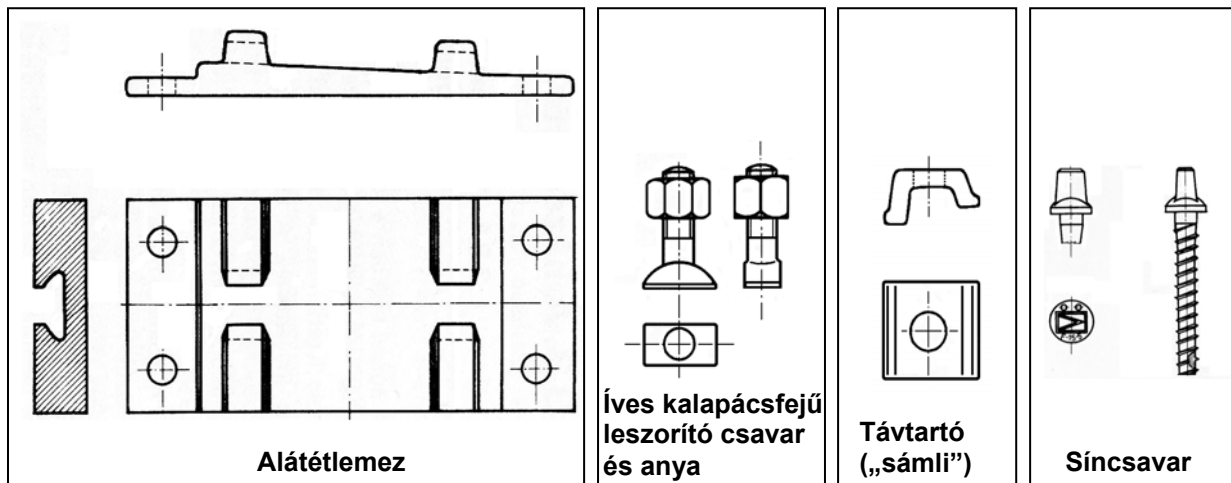

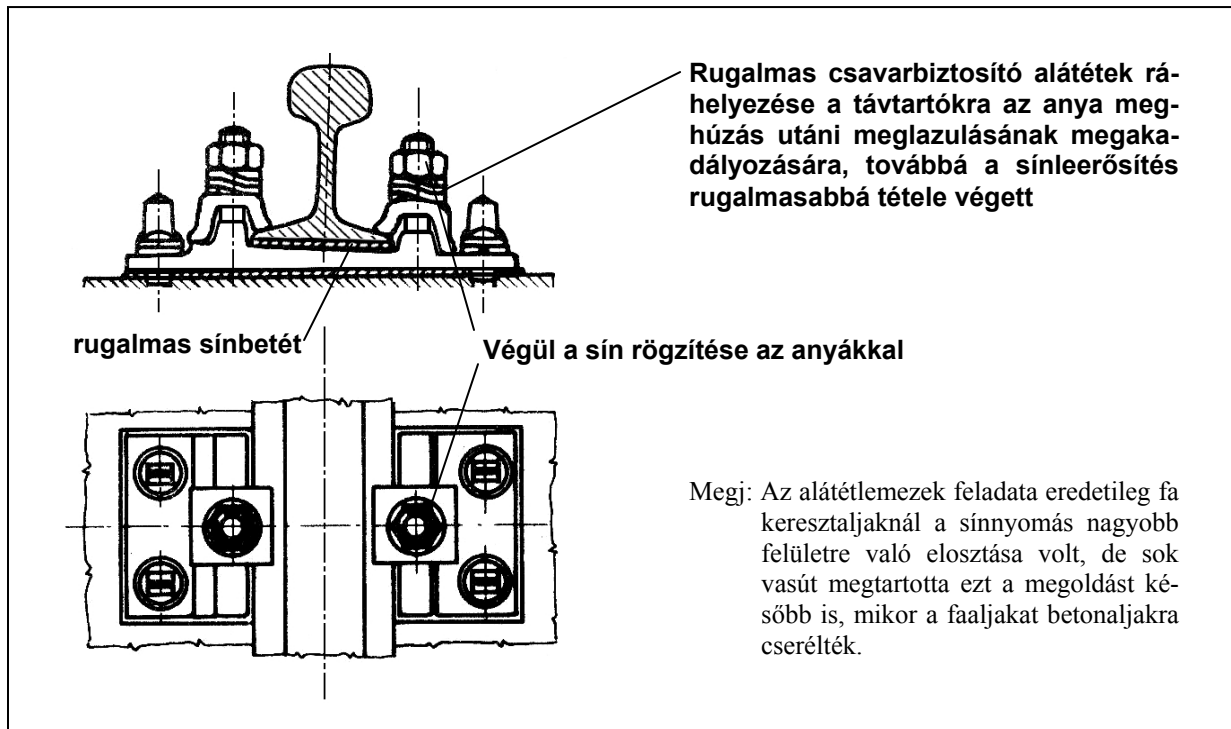
Megj: A földmunkaszint a pályatengelytől a pálya szélei felé 1%-kal lejt a víz elvezetése végett!

GEO rendszerű sínleerősítés:

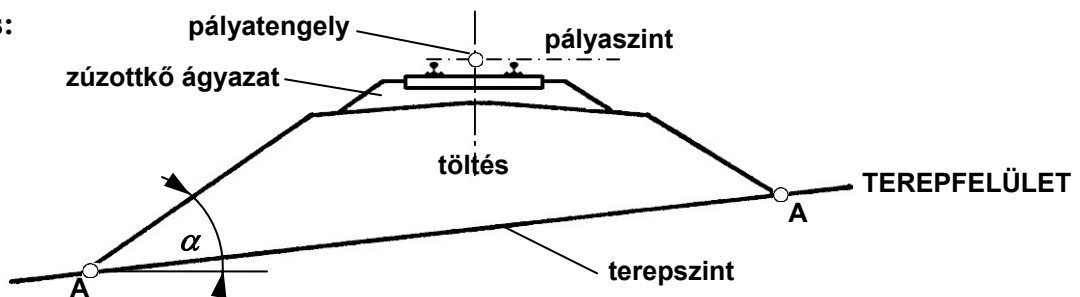
GEO rendszerű sínleerítés elemei, összeállítása:

Az alépítmény

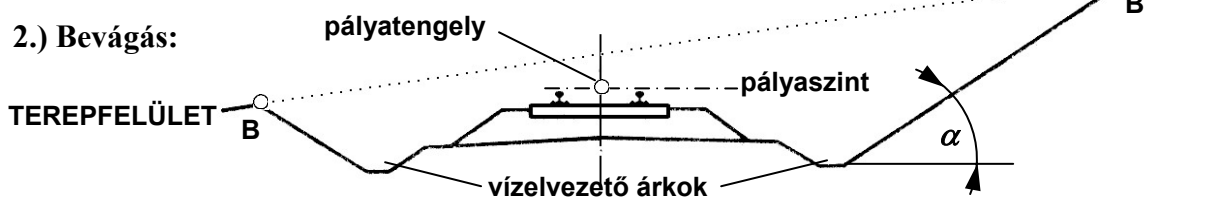
1.) Töltés:

- A: lábpontok → felülnézetben a terepfelület és a rézsűsík metszévonal (a rajz síkjára merőlegesen): *lábvonal*

- rézsűhajlás: $\text{ctg } \alpha = \delta = \frac{6}{4}$

2.) Bevágás:

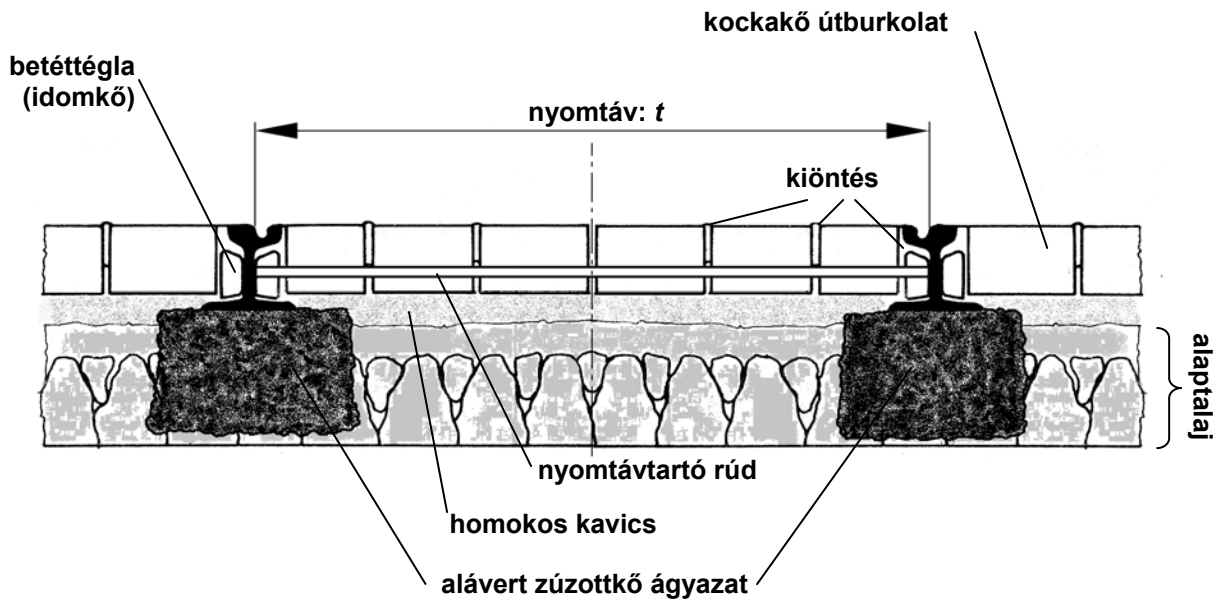

- B: körömpontok → felülnézetben a terepfelület és a rézsűsík metszévonal (a rajz síkjára merőlegesen): *körömvonal*

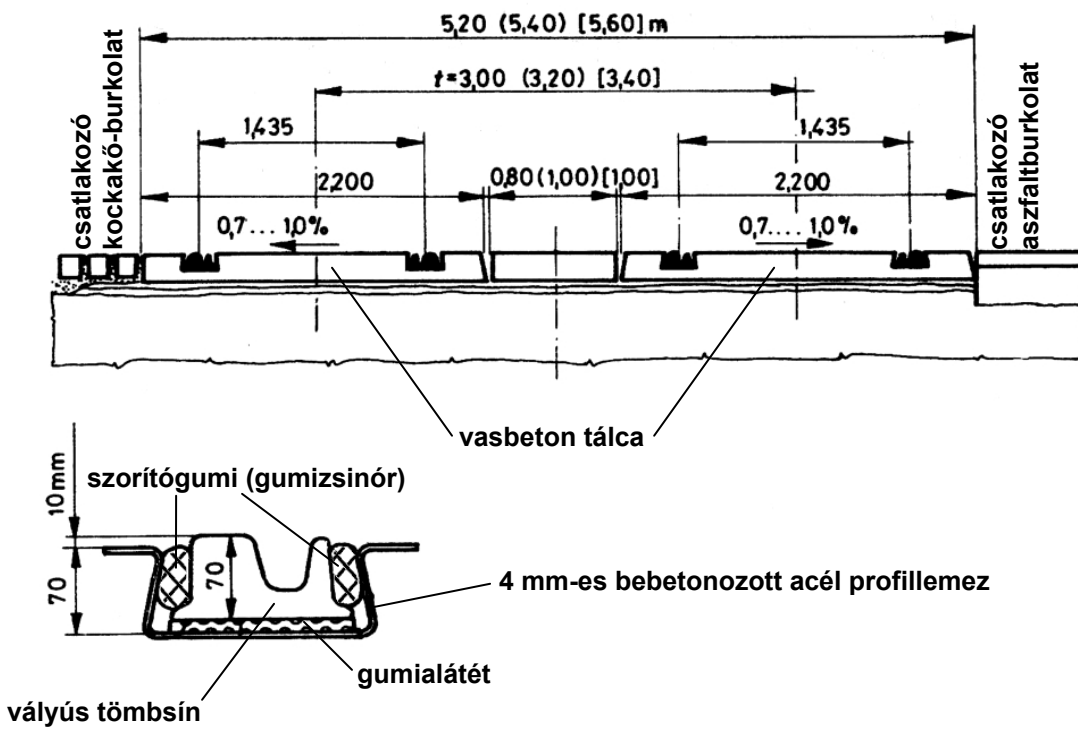
- rézsűhajlás: $\text{ctg } \alpha = \delta = \frac{6}{4}$

Városi vasúti felépítmény

a.) Régi:

b.) Betontálcás felépítmény

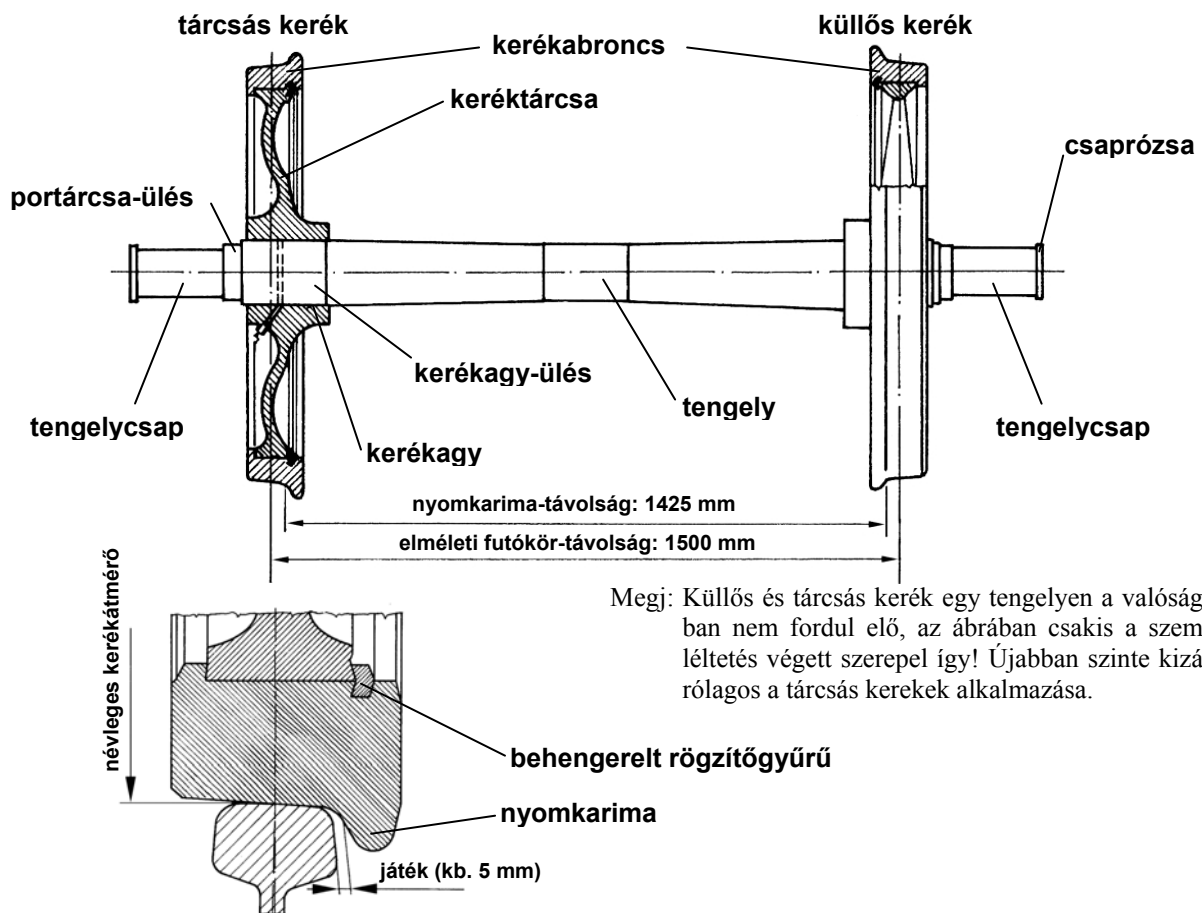
Jármű alrendszer

Felépítése:

- 1.) Futómű (a kerékpár)
- 2.) Tengelyhajtómű (a hajtott kerékpárokat meghajtó szerkezet)
- 3.) Fékberendezés mechanikus része (a kerékpáron fékezónyomaték előállítására)
- 4.) Hordmű (A kerékpár és a kocsiszekrény közötti szerkezet, rugózás, csillapítások, stb., mely a kerékpár és a szekrény között fellépő összes függőleges ill. vízszintes erőhatást felveszi. Ennek első eleme a tengelyág, azaz a csapágyazás, utolsó pedig a hordmű-szekrény kapcsolat.)
- 5.) Alváz és a kocsiszekrény
- 6.) Vonó- és ütközőkészülék
- 7.) Gépi berendezés, belső berendezés

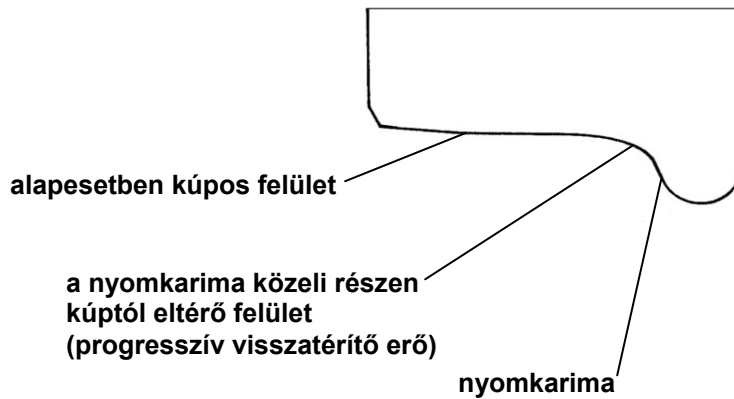
A kerékpár

- a kerekek a tengely agyülésére szilárd illesztésű (sajtott) kötéssel kapcsolódnak
- a kerekek a tengellyel együtt forognak

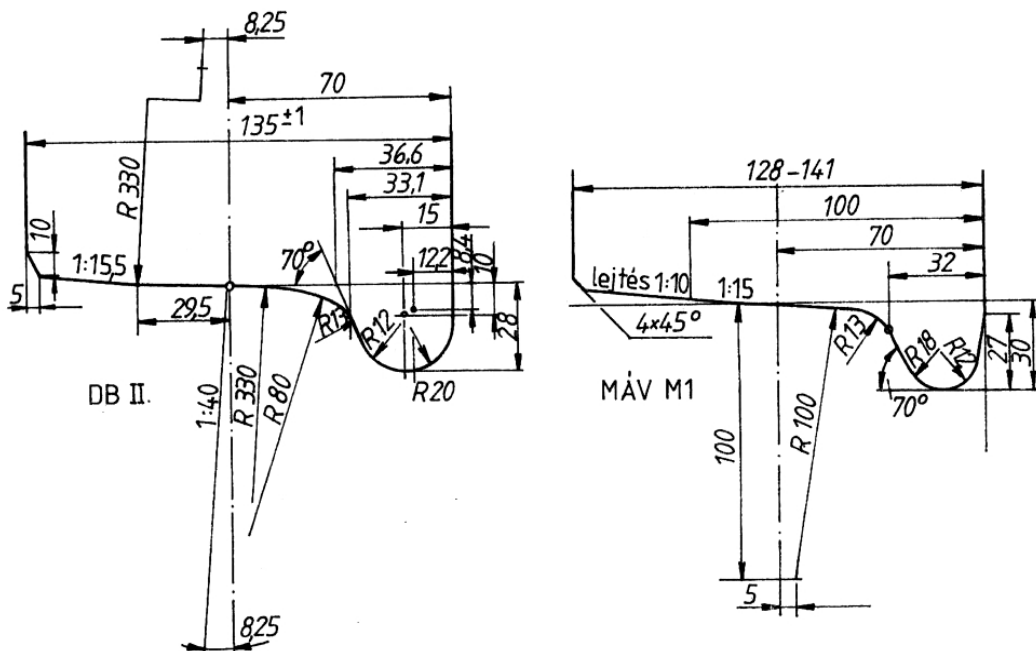

- profilos futófelület:

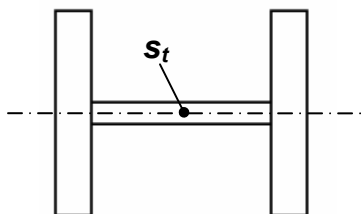
Kerékprofil alakja:

DB II és MÁV M1 profilok:

- a kerékpár, mint torziós lengőrendszer:

$$s_t = \frac{M}{\varphi}; [s_t] = \frac{\text{Nm}}{\text{rad}}$$

(torziós rugómerevség)

Θ_1
 φ_1

Θ_2 – tehetetlenségi nyomatékok
 φ_2 – kitérések (szögelfordulások)

- mozgásegyenletek: 1. $\Theta_1 \ddot{\varphi}_1 = -s_t (\varphi_1 - \varphi_2)$

2. $\Theta_2 \ddot{\varphi}_2 = s_t (\varphi_1 - \varphi_2)$

$$\text{explicitté tesszük} \Rightarrow \left\{ \begin{array}{l} 1. \quad \ddot{\varphi}_1 = -\frac{s_t}{\Theta_1}(\varphi_1 - \varphi_2) \\ 2. \quad \ddot{\varphi}_2 = \frac{s_t}{\Theta_2}(\varphi_1 - \varphi_2) \end{array} \right\} \Rightarrow \underbrace{\ddot{\varphi}_1 - \ddot{\varphi}_2}_{\Delta\ddot{\varphi}} = -\frac{s_t}{\Theta_1} \underbrace{(\varphi_1 - \varphi_2)}_{\Delta\varphi} - \frac{s_t}{\Theta_2} \underbrace{(\varphi_1 - \varphi_2)}_{\Delta\varphi}$$

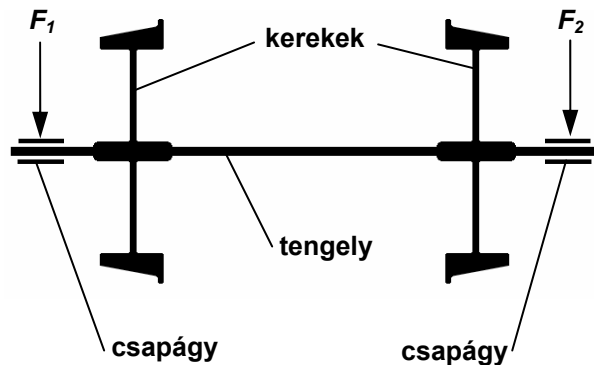
$$\Delta\ddot{\varphi} = -s_t \Delta\varphi \left(\frac{1}{\Theta_1} + \frac{1}{\Theta_2} \right) = -s_t \frac{\Theta_1 + \Theta_2}{\Theta_1 \Theta_2} \Delta\varphi, \text{ rendezve:}$$

$$\Delta\ddot{\varphi} + \boxed{s_t \frac{\Theta_1 + \Theta_2}{\Theta_1 \Theta_2}} \Delta\varphi = 0 \Rightarrow \text{harmonikus rezgőmozgás}$$

$$\text{a sajátrezgés körfrekvenciája: } \alpha = \sqrt{s_t \frac{\Theta_1 + \Theta_2}{\Theta_1 \Theta_2}}; \quad [\alpha] = \frac{\text{rad}}{\text{s}}$$

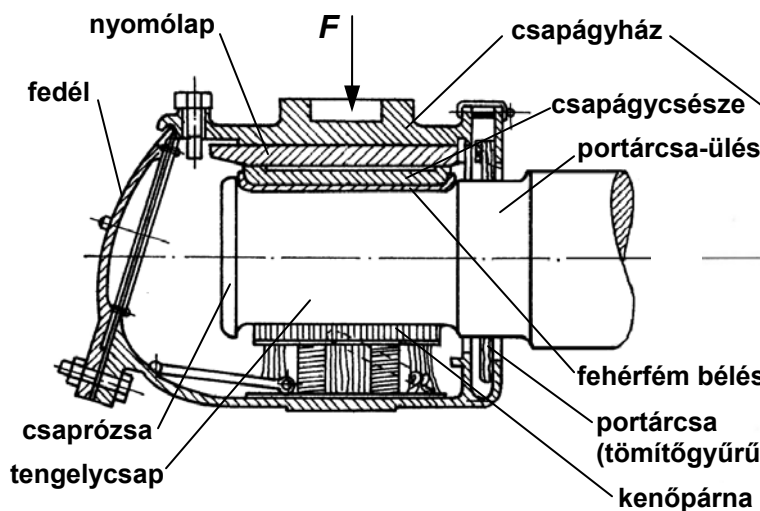
A csapágyazás

- lehet sikló- vagy gördülőcsapágyazás
- a csapágyat a *csapágytok* foglalja magába
- F_1, F_2 : csapterhelések (a járműszekrény és hordmú egy-egy tengelycsapra jutó súlyereje alapján)

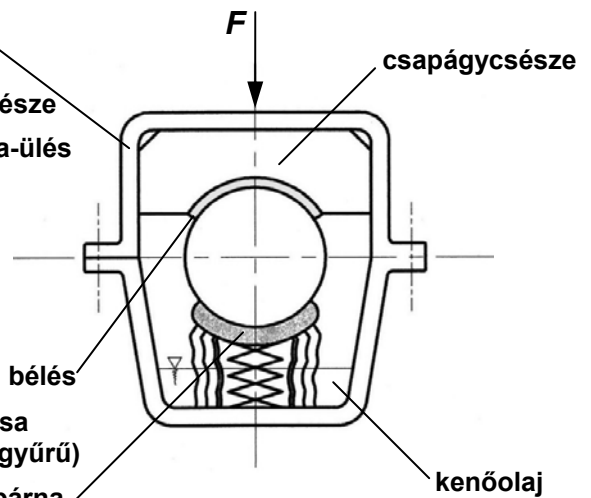

1.) Siklócsapágyas ágytok

Metszete:

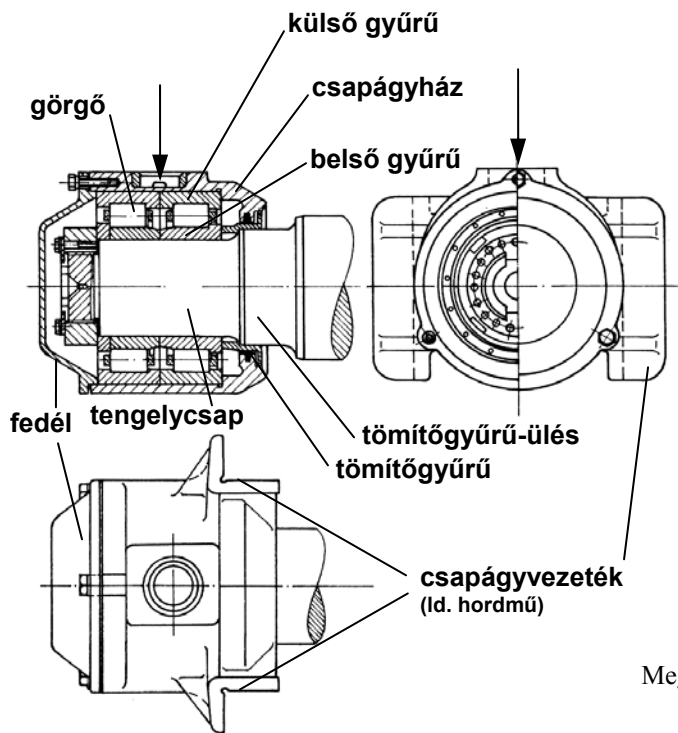
Siklócsapágyazás felépítése vázlatosan:
(a tengelycsap felől nézve)

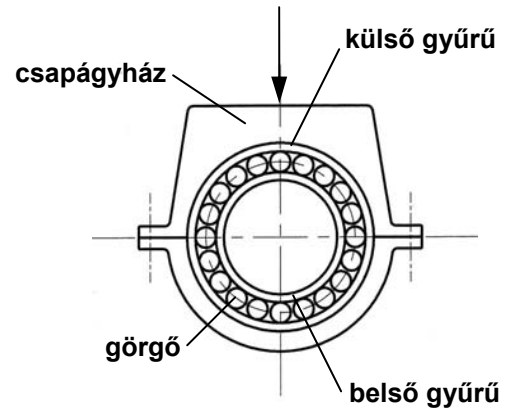

2.) Gördülőcsapágyas ágytok

Felépítése:

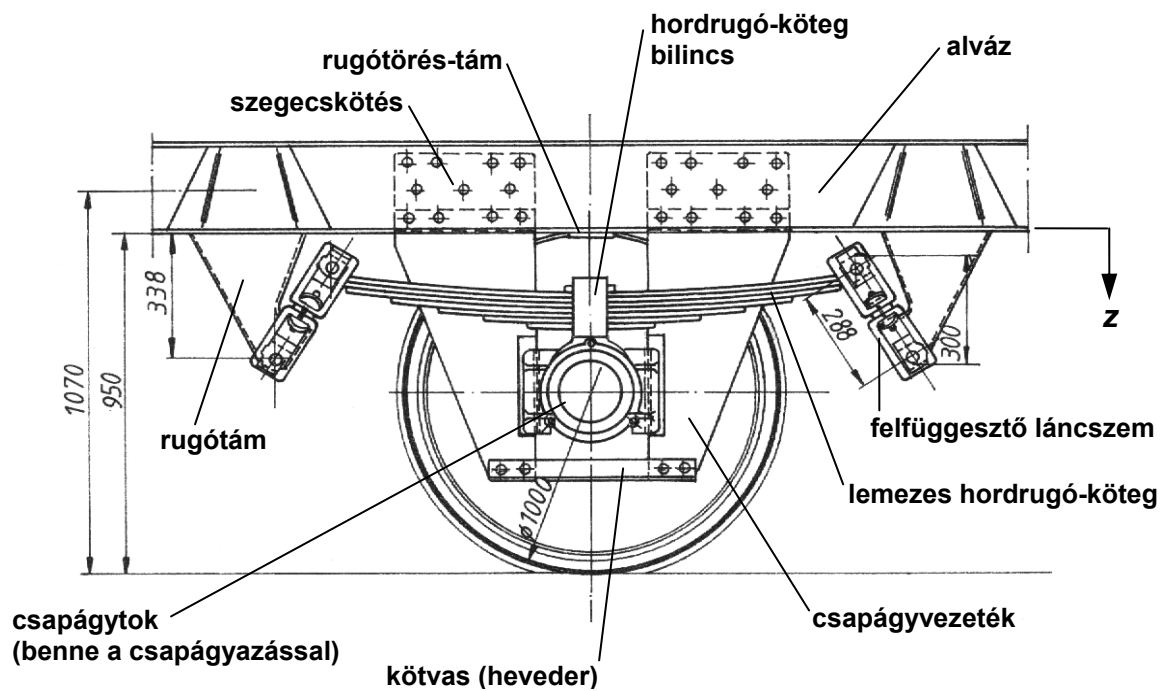
Vázlatosan:

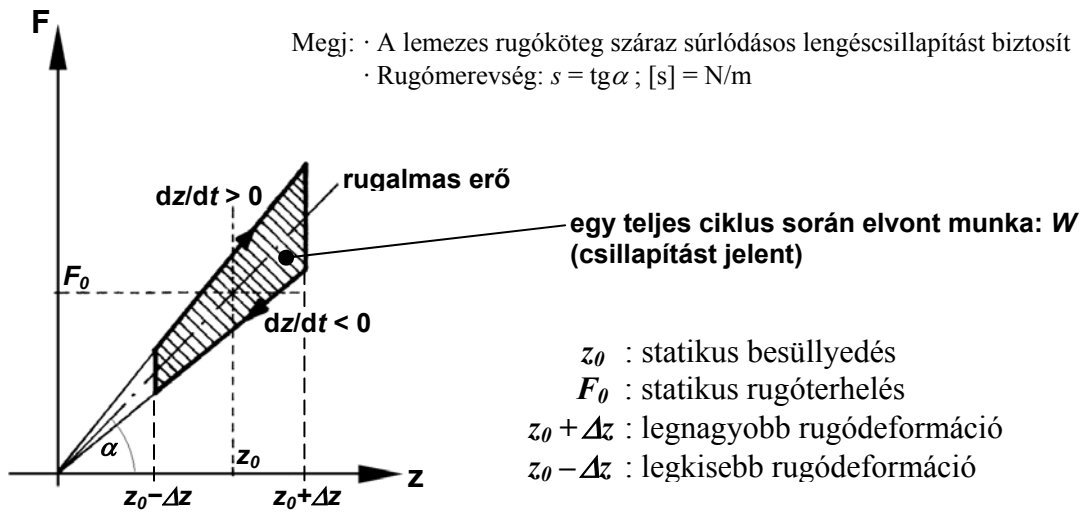
Megj: A görgőcsapágyazásnak a siklóágyazással szemben zsírkenése van!

Egyszerű hordmű, rugózás

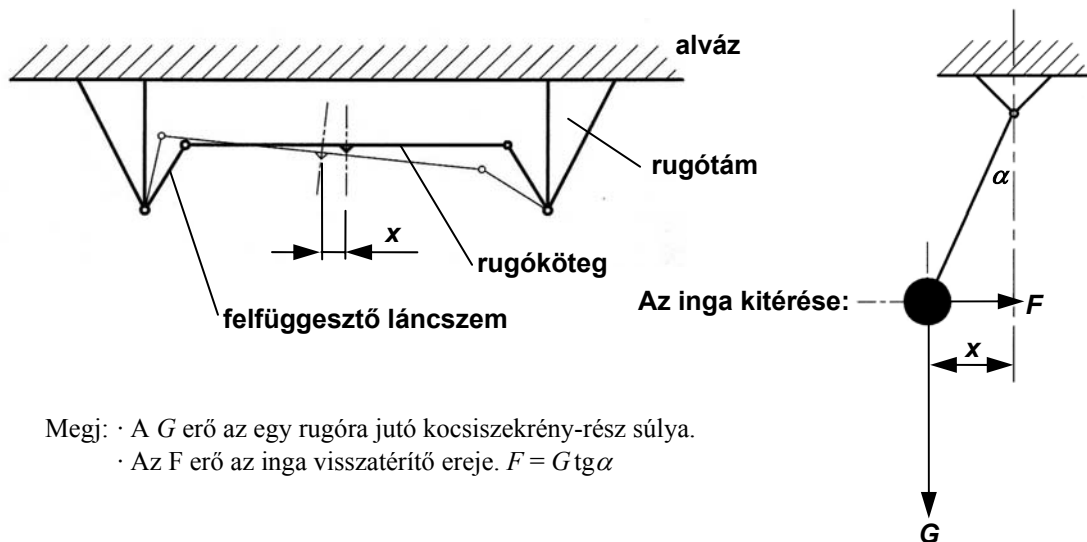
1.) Felépítés

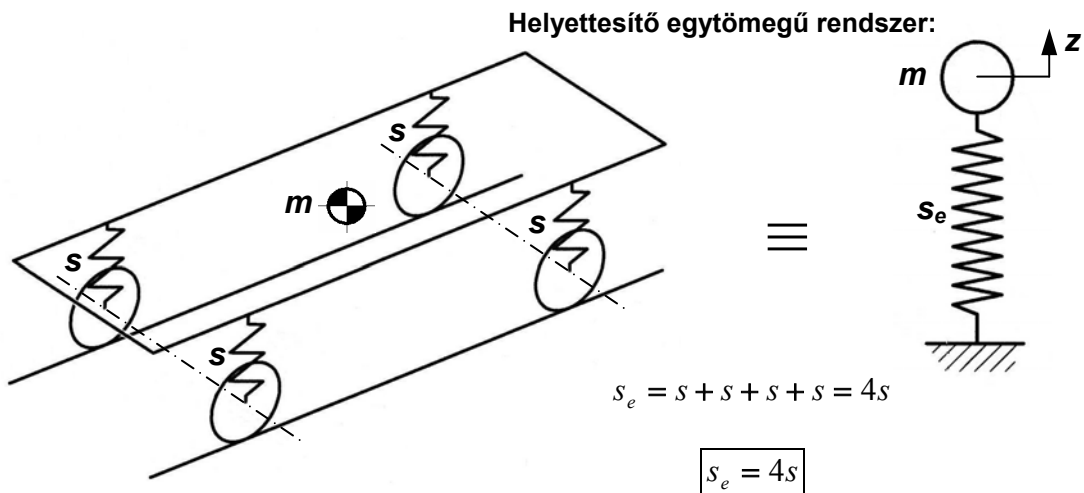
2.) Rugódiagram

3.) A rugókötés, mint inga

4.) A jármű, mint lengőrendszer: több rugóval alátámasztott tömeg

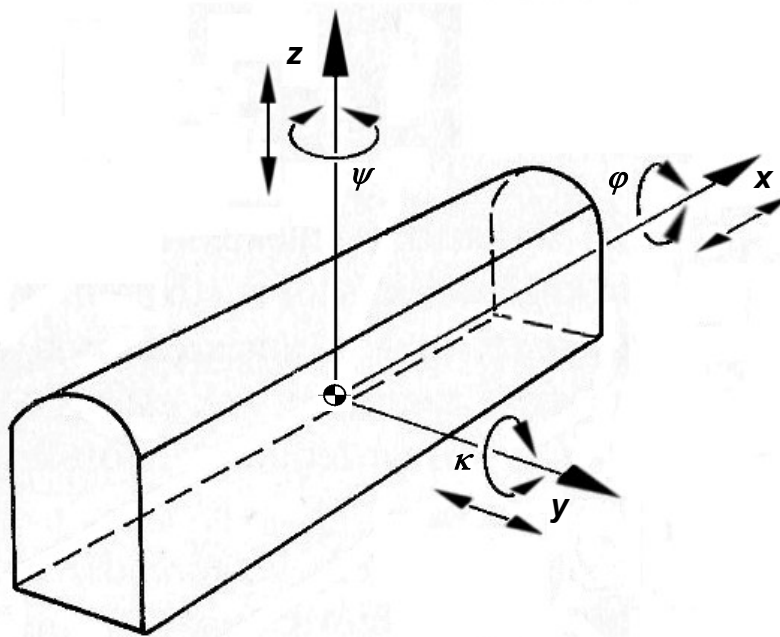

- a hordmű a kocsiszekrénynek („a tömegnek”) rugózott alátámasztást biztosít
- kéttengelyes jármű egyszerű hordművel: 4 db párhuzamosan kapcsolt hordrugó
- tömeg + rugózott alátámasztás = lengésképes rendszer
(függőleges LENGŐRENDSZER - rázás)

· sajátkörfrekvencia: $\alpha = \sqrt{\frac{s_e}{m}}$; $[\alpha] = \frac{\text{rad}}{\text{s}}$

· sajátfrekvencia: $f = \frac{\alpha}{2\pi}$; $[f] = \frac{1}{\text{s}} = \text{Hz}$

5.) A vasúti jármű parazita mozgásai

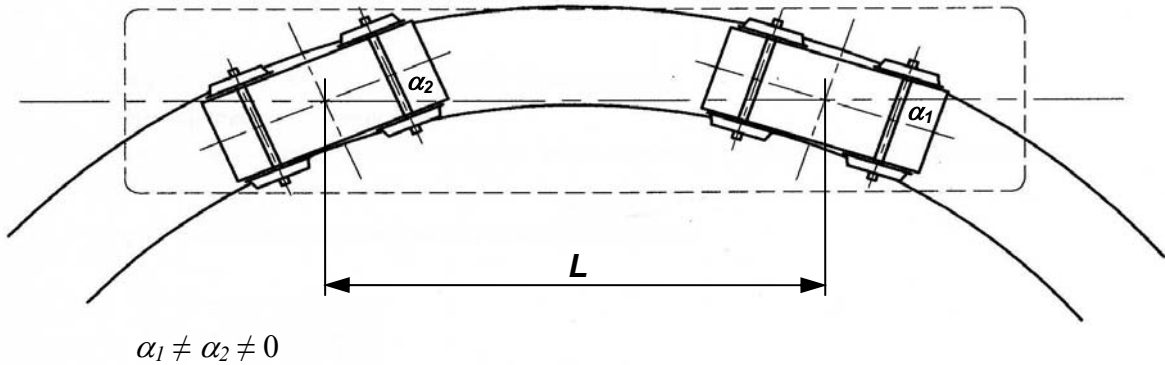
- transzlatorikus: $x \rightarrow$ rángatás
 $y \rightarrow$ szitálás
 $z \rightarrow$ rázás
- rotatorikus: $\varphi \rightarrow$ támolygás
 $\kappa \rightarrow$ bólintás
 $\psi \rightarrow$ kígyózás

Forgóváz

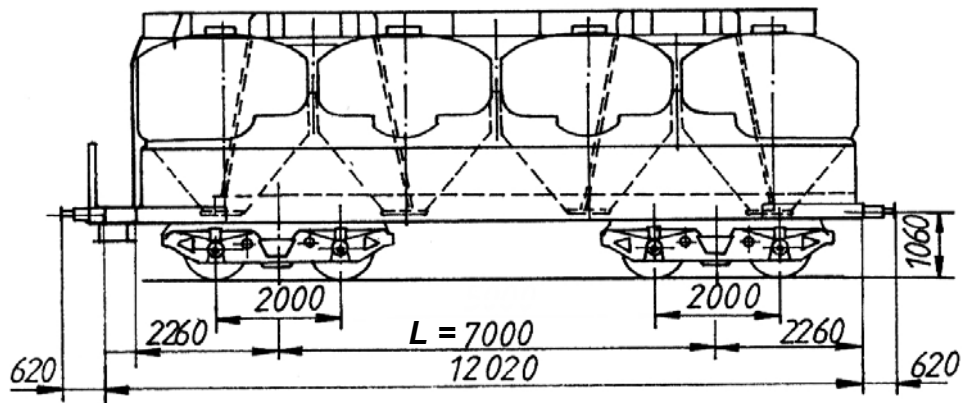
1.) A forgóváz funkciója

Kis tengelytávú, kéttengelyes futómű lévén, jól beállt kisebb sugarú pályán is $\Rightarrow$ hosszú járműveknél feltétlenül szükséges az ún. *ékelt futás* megakadályozására.

Forgóváz ívbeállása:

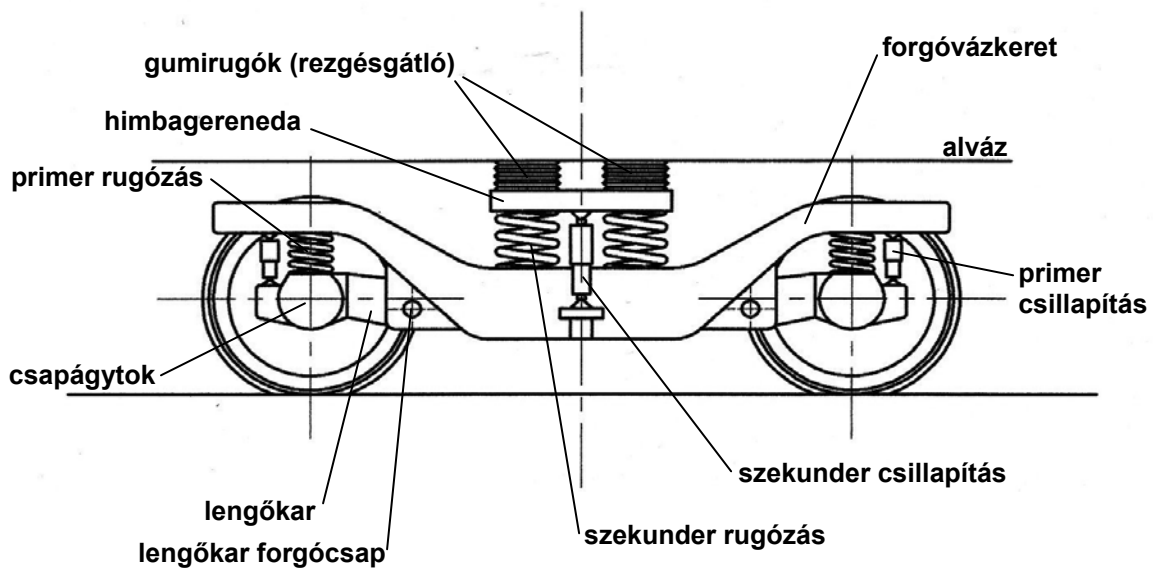
Példa forgóváz as járműre: cementszállító tartálykocsi

Megj: L – forgócsaptáv, személykocsiknál és hosszabb teherkocsiknál 16-18 m is lehet

2.) A forgóváz felépítése

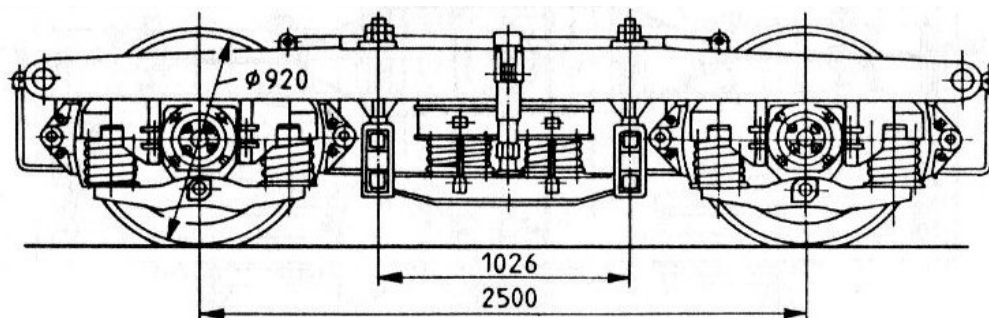
Egy jellegzetes személykocsi forgóváz szerkezet:

Néhány forgóváz típus:

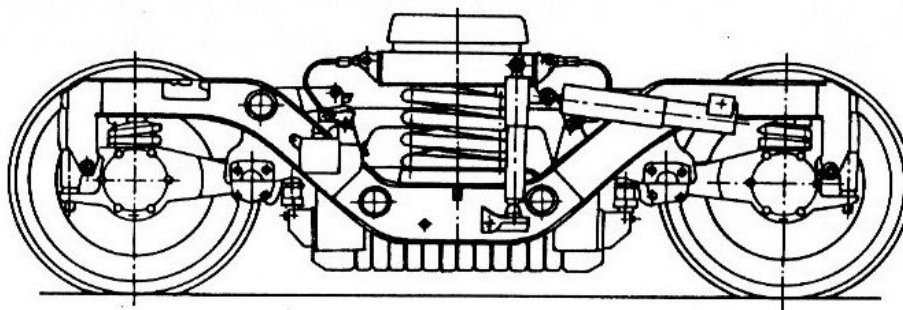
Kaláka III típusú forgóváz

A MÁV Dunakeszi Járműjavítóban fejlesztették ki az 1960-as években, kisebb átalakításokkal személykocsik alatt ma is használják. A csapágyrugók lengéscsillapítását a csapágyvezetés súrlódása biztosítja, a himbarugózás függőleges lengéscsillapításáról pedig a forgóvázkeret és a himbage-renda közé kétoldalt elhelyezett hidraulikus lengéscsillapítók gondoskodnak. 120 km/h sebességig használható, futásjósága e fölött már nem megfelelő. 100 km/h-ig egyszeres, 120 km/h-ig pedig ket-tős féktuskós rendszert használnak (ez utóbbi esetben egy kereket összesen négy féktuskó fékez).

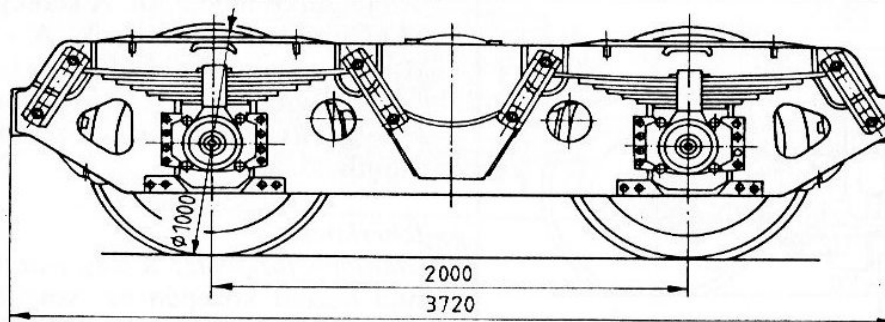
CAF GC-5 típusú forgóváz

A CAF spanyol vasúti járműgyár fejlesztette ki a MÁV részére szállított személykocsikhoz. Engedélyezett sebessége 200 km/h, a fékezésről kerékpáronként három féktárca és forgóváz-oldalanként egy-egy mágneses sínfék gondoskodik.

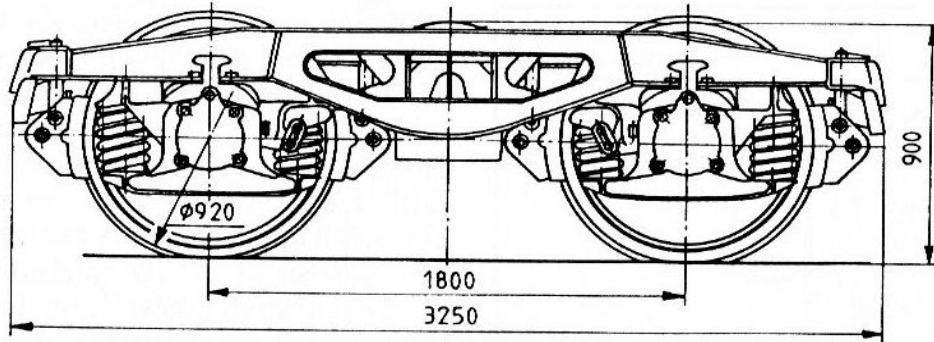
Lemezkeretes (ORE) teherkocsi forgóváz:

A hossztartókat középen a kereszttartó, a végeken pedig egy-egy U keresztmetszetű tartó köti össze merev keretté. A forgóváz egylépcsős rugózású (nincs szekunderrugózás), maximális tengelyterhelése 200 kN (azaz 20 t). A kocsiszekrény a kereszttartóra szerelt ún. gömbfészkes forgótányéron fekszik fel. A forgóvázak jelenleg nagy számban üzemben vannak.

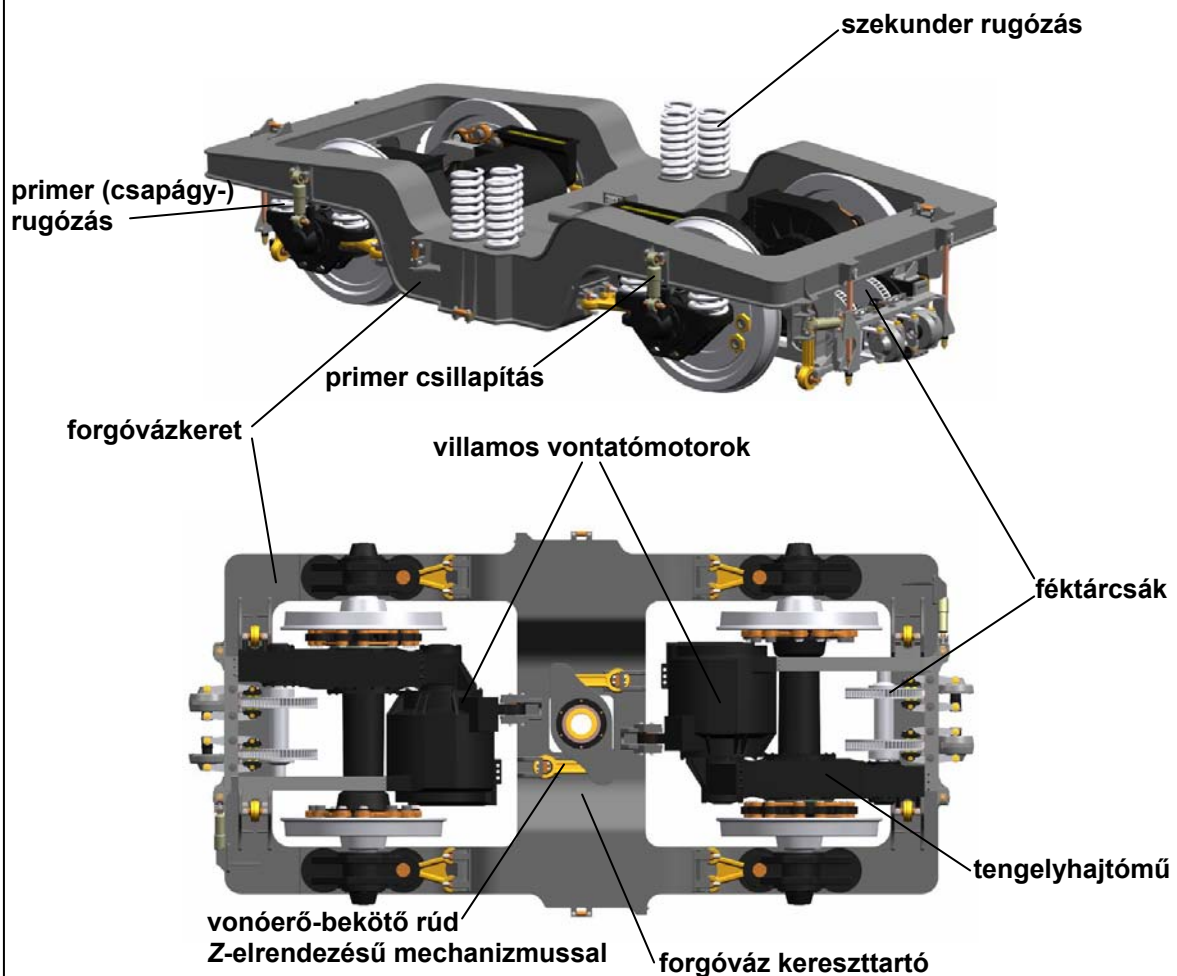

Y 25 típusú teherkocsi forgóváz:

Franciaországban az 1950-es évek végén kezdték fejleszteni. 120 km/h sebességig használható, így kettős féktuskókkal és automatikus raksúlyváltóval is felszerelték. (A raksúlyváltó feladata a kocsi rakott vagy üres állapotától függően a fékerő beállítása. Rakott kocsinál nagyobb erővel kell a féktuskókat a kerekre szorítani a megfelelő féklassulás eléréséhez, míg üres kocsi esetén a túl nagy féktuskó-erő a kerék megcsúszását okozhatja.) A hossztartókat középen a kereszttartó, a végeken pedig egy-egy U keresztmetszetű tartó köti össze merev keretté. Szekunder rugózása nincs, a lengéscsillapítást a csapágyvezetékek súrlódása biztosítja. A kocsiszekrény forgótányéron a kereszttartóra fekszik fel. Jelenleg is üzemelnek.

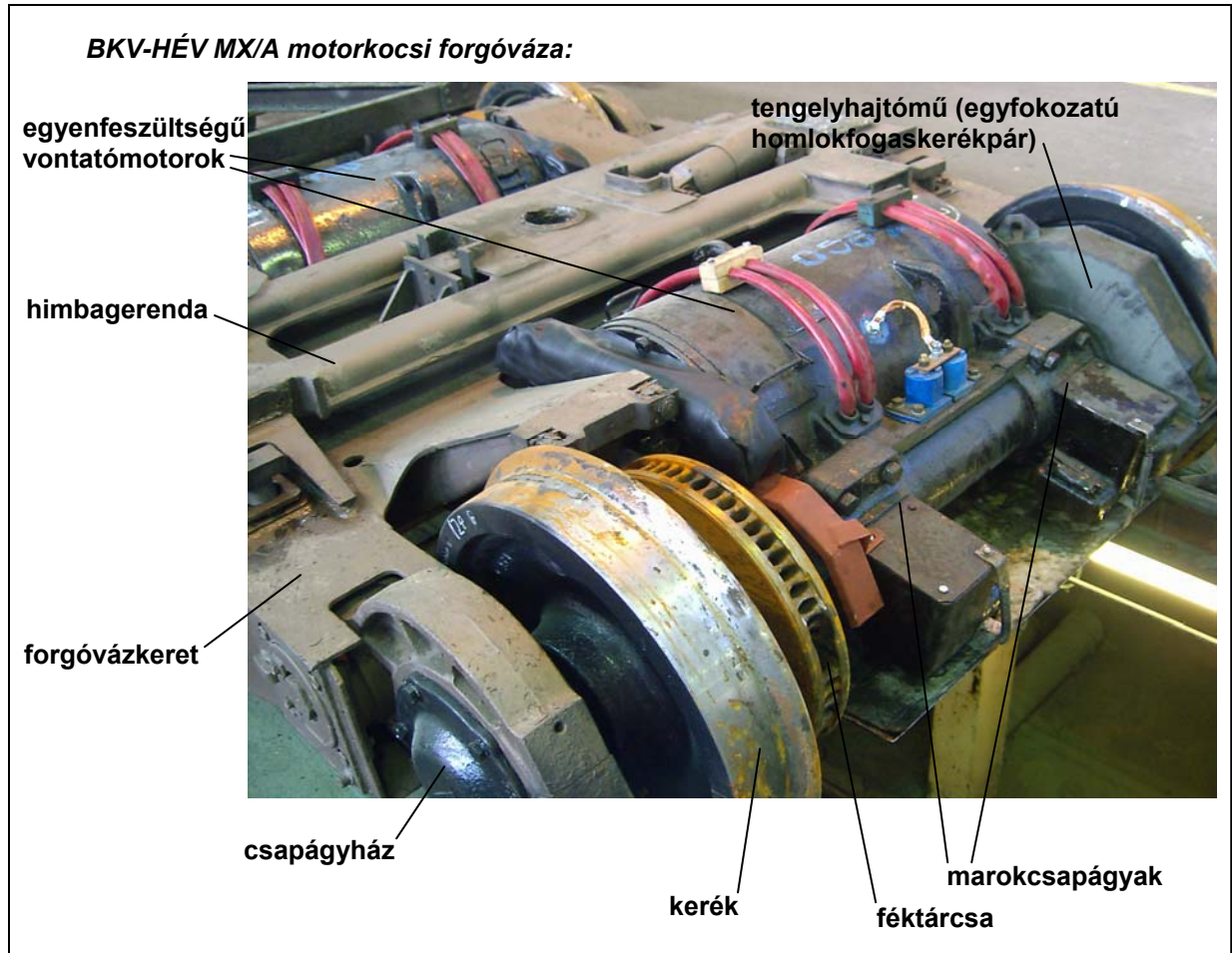

Villamos mozdony forgóváza:

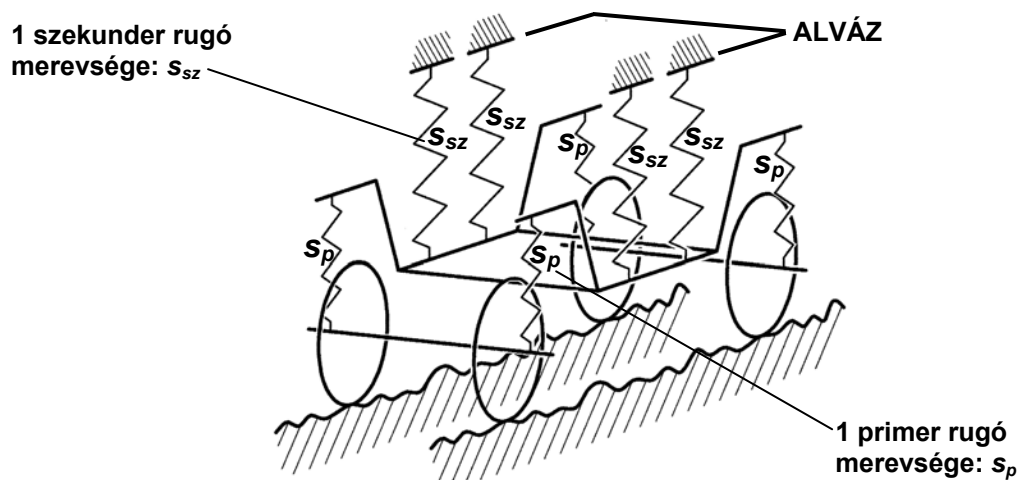

- Megj: · A hajtott kerékpárokat tartalmazó forgóvázak gyakori problémája a rendelkezésre álló hely csekély volta. Az előző képen bemutatott villamos mozdony forgóváza esetében például a féktárcsák már nem fértek el a kerékpártengelyeken, ezért ezek egy-egy külön tengelyen kaptak helyet a forgóváz két végén. Ezek a féktengelyek természetesen egy hajtóművön keresztül kapcsolatban állnak a kerékpártengellyel.
- A vonórudak (sárgával jelölve) a vonóerő átvitelét szolgálják: a kerekekről a forgóvázkeretre, majd onnan a mozdony alvázára, amelyhez az ütköző- és vonókészülék is kapcsolódik.

3.) Sajátkörfrekvencia meghatározása rázásra

- Kulcsfeladat: az eredő rugómerevség meghatározása

- primer rugózás eredő rugómerevsége egy forgóvázra (a primer rugók párhuzamosan kapcsolódnak): $s_{pe} = 4s_p$
- szekunder rugózás eredő rugómerevsége egy forgóvázra (a szekunder rugók is párhuzamosan kapcsolódnak): $s_{sze} = 4s_{sz}$
- az első és hátsó forgóváz eredő rugómerevsége s_1 és s_2 megegyezik: $s_1 = s_2$
- a primer és szekunder rugók eredője sorosan kapcsolódik egymáshoz:

$$s_1 = s_2 = \frac{1}{\frac{1}{s_{pe}} + \frac{1}{s_{sze}}} = \frac{1}{\frac{1}{4s_p} + \frac{1}{4s_{sz}}}$$

- a kétforgóvázis jármű eredő függőleges rugómerevsége a két forgóváz eredő rugómerevségének összege, mivel ez utóbbiak párhuzamosan dolgoznak:

$$s_e = s_1 + s_2 = \frac{2}{\frac{1}{4s_p} + \frac{1}{4s_{sz}}} = 8 * \frac{1}{\frac{1}{s_p} + \frac{1}{s_{sz}}}$$

- rázási sajátkörfrekvencia: $\alpha = \sqrt{\frac{s_e}{m}} = \sqrt{\frac{s_1 + s_2}{m}}$; $[\alpha] = \frac{\text{rad}}{\text{s}}$ (ahol m a lengő tömeg)

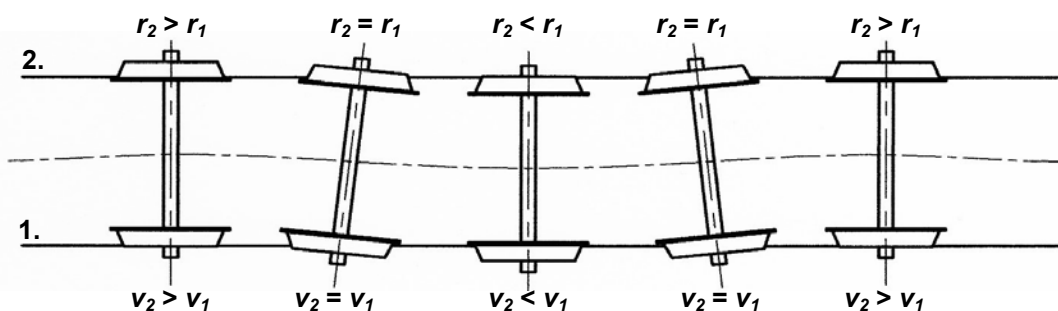
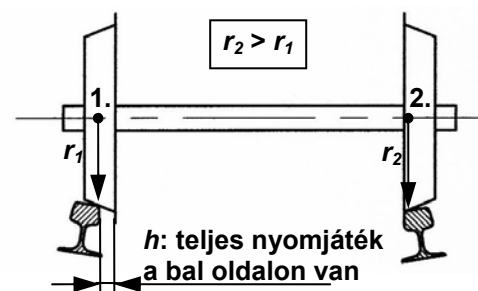
A kerék-sín rendszer (döntő fontosságú)

1.) Geometriai viszonyok

- A kerék futófelülete profilos, kúpos: a középhelyzetből keresztirányban kitérített kerékpár esetén $r_1 < r_2 \Rightarrow v_1 < v_2$ (a kerekek kerületi sebessége $r_1 < r_2$ miatt különbözik, mivel a két kerék szögsebessége a merev tengelyből adódóan egyforma)

- A kerékpár önvezérlő mozgása:

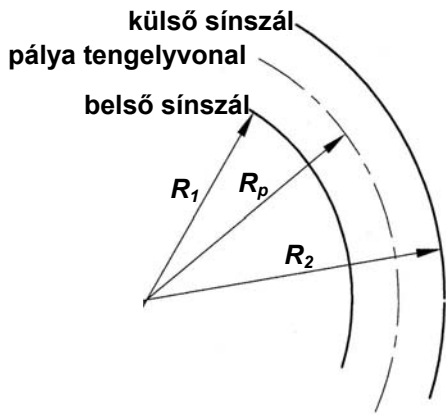
- „szinusz-szerű” futás egyenes pályán
- a kerékpártengely-középpont gördülési pályája $\approx$ szinuszhullám
- minél nagyobb a kúposság, annál kisebb a kialakuló hullámhossz

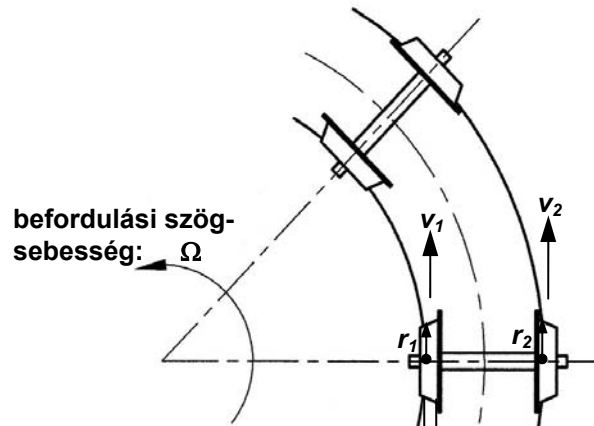

- Ívben haladás: mire is jó még a kúpos keréktalp?

· közel csúszásmentes gördülés alakulhat ki, ha R_p elég nagy!

NYOMTÁV: $R_2 - R_1 = t$

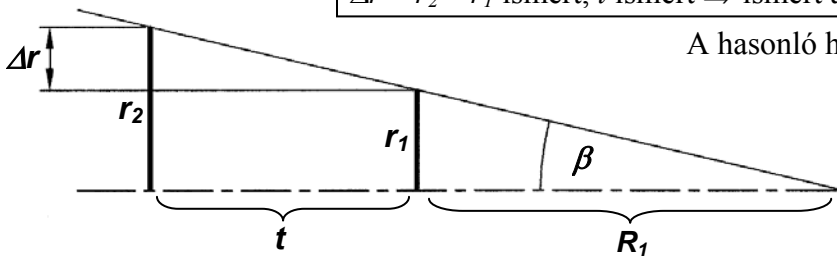

A centrifugális erő az ívsugár irányában kifelé hat, a külső kerék nyomkarima-érintkezéssel halad: $r_2 > r_1 \Rightarrow v_2 > v_1$

· a csúszásmentes gördülés határhelyzete:

Megj: r_1, r_2 a h nyomjáték és a kerékprofil által meghatározott legkisebb ill. legnagyobb lehetséges gördülési sugár

$\Delta r = r_2 - r_1$ ismert, t ismert $\Rightarrow$ ismert a jellemző β szög is

A hasonló háromszögek alapján:

$\text{tg } \beta = \frac{\Delta r}{t} = \frac{r_1}{R_1}$

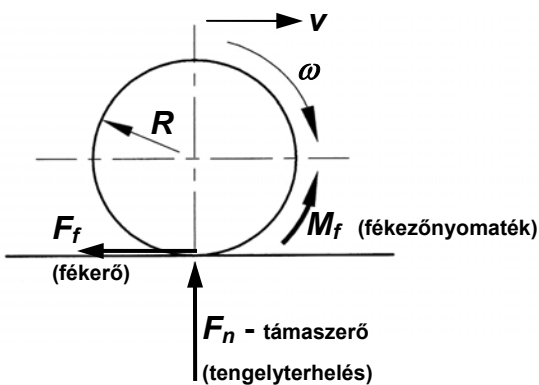
ebből pedig:

$R_1^* = \frac{t r_1}{\Delta r}$

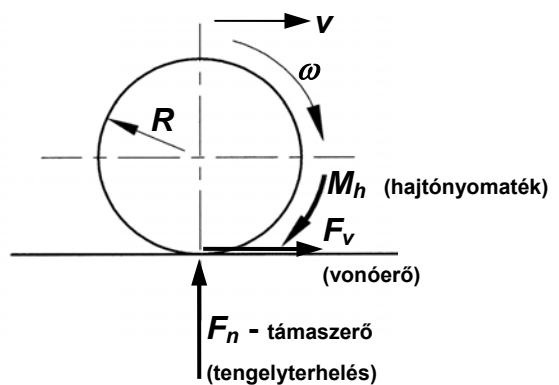
Ha $R_1 > R_1^* \Rightarrow$ csúszásmentes gördülés melletti radiális beállítás lehetséges!

2.) Dinamikai (erőtani) viszonyok

- Fékezett kerékpár:

- Hajtott kerékpár:

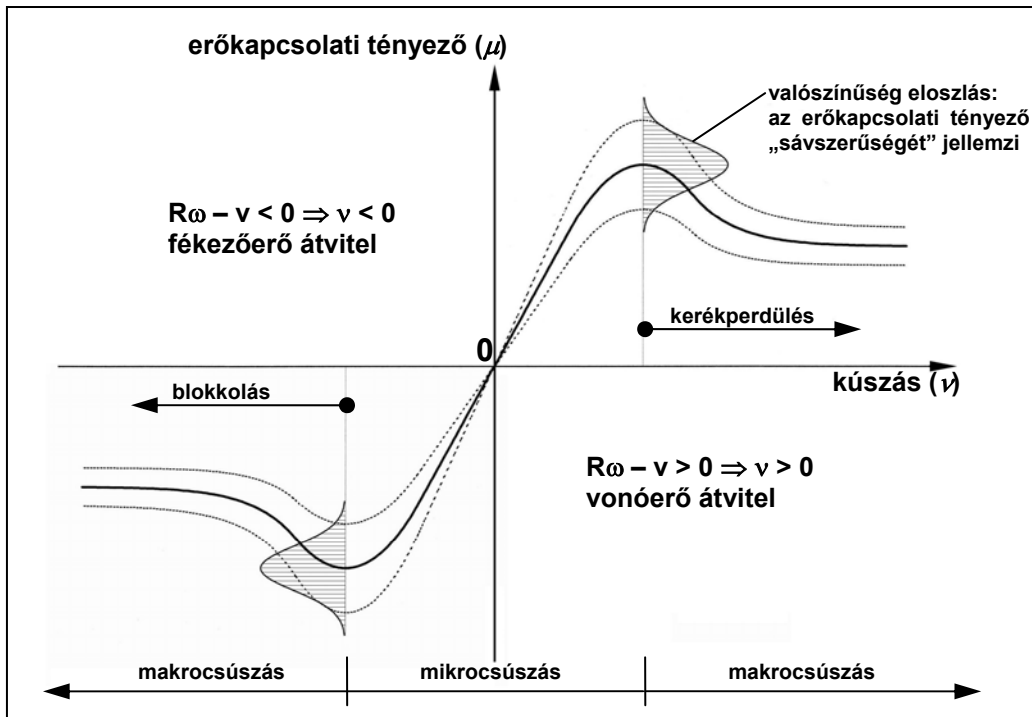

- Erőkapcsolati tényező

· definíció: $\mu = \frac{F}{F_n}$ *

· bevezetjük a hosszirányú kúszás fogalmát: $\nu = \frac{\text{def } R\omega - v}{v} \Big|_{v \neq 0}$ **

· * + ** $\Rightarrow \mu = \mu(\nu)$

· fontos alaptétel: **Zéró kúszás, zéró tangenciális erő!**

· a keréktalpon átvitt erő $\rightarrow$ vonóerő $F_v = F_n * \mu(\nu) > 0$

$\rightarrow$ fékezőerő $F_f = F_n * \mu(\nu) < 0$

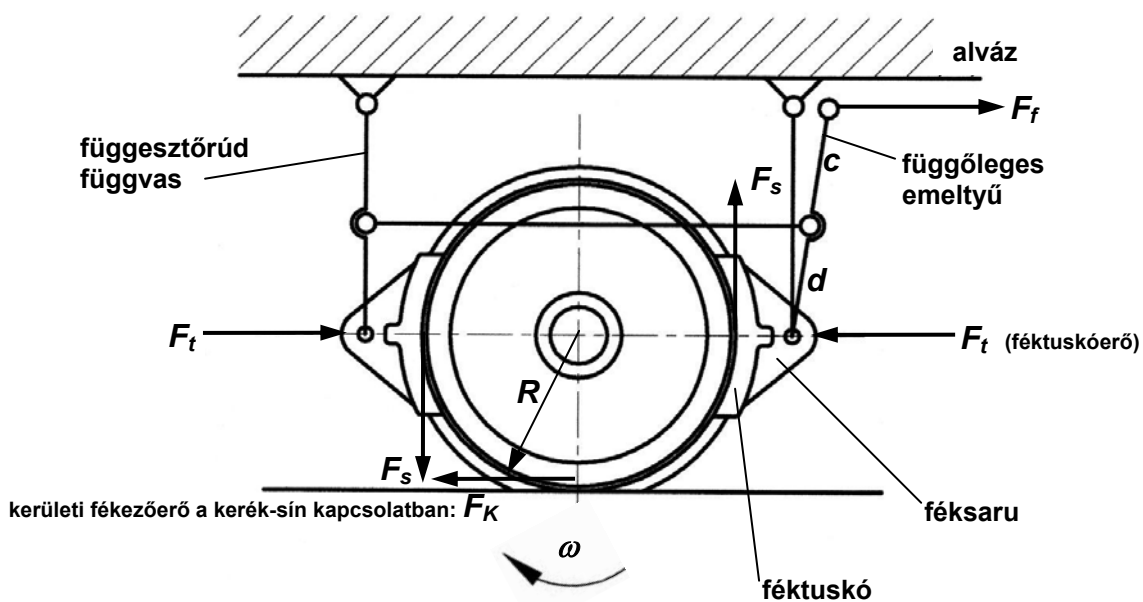
Fékrendszerek

- Fékrendszerek: 1.) **Súrlódásos fékek** (disszipatív) $\rightarrow$ tuskós fék (dobfék)
  - $\rightarrow$ tárcsafék
  - $\rightarrow$ sínfék

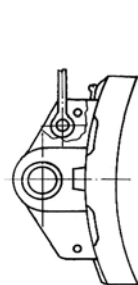
- 2.) **Egyéb disszipatív fékek** (villamos ellenálláson vagy hidraulika rendszer hűtőjében történő disszipáció)

3.) **Regeneratív fékek** (a jármű kinetikus energiáját nem emésszük fel, hanem eltároljuk, vagy azonnal felhasználjuk)

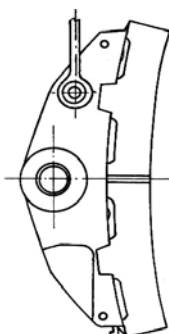
A tuskós fék felépítése

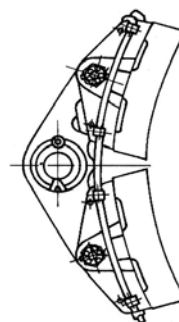
- Néhány lehetséges féktuskó-saru kialakítás:

Egybetétes (Bg)

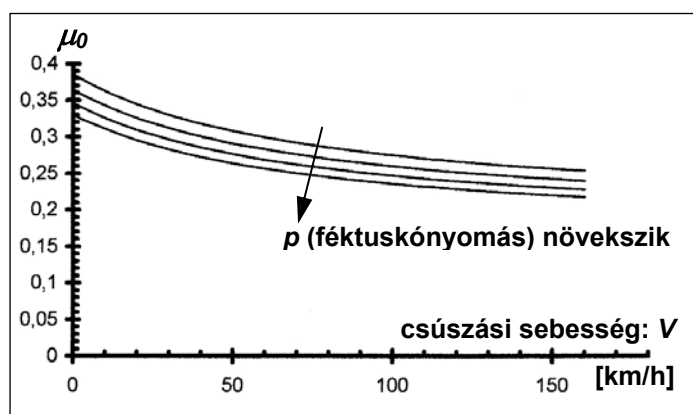
Kétfetétes, merev sarus (Bgu)

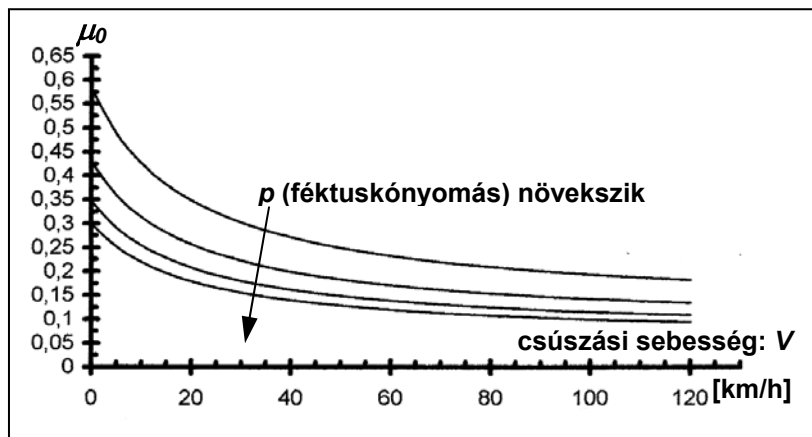
Kétfetétes, csuklós sarus (BDg)

- Féktuskó-kerékabroncs súrlódási tényező

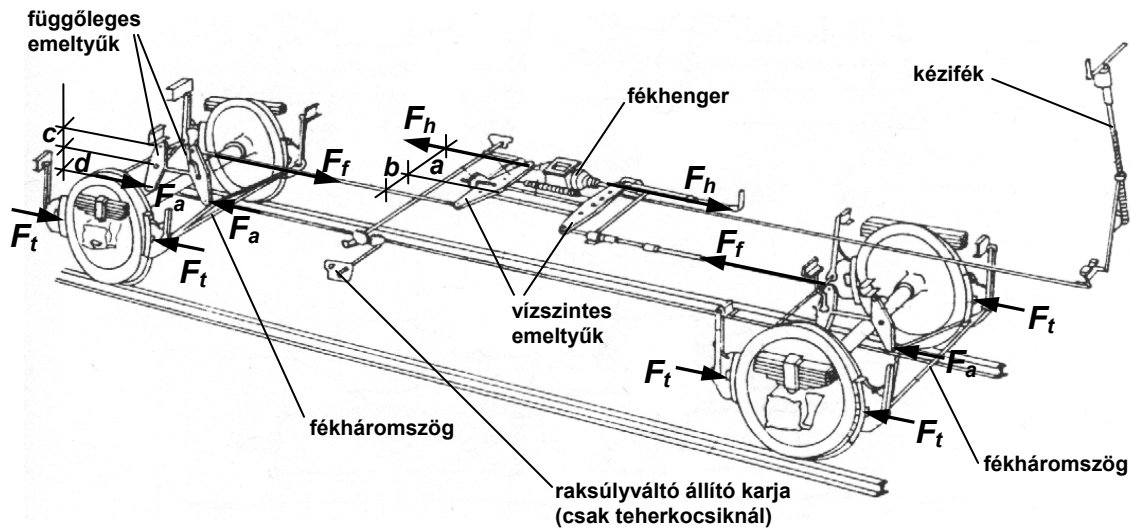
· **kompozit** (műanyag) tuskó esetén

· öntöttvas tuskó esetén

Kéttengelyes jármű fékrudazata

- Fékháromszög: egy erőelosztó gerenda, mely összekapcsolja a két oldali féksarukat

- Erőmódosítás: $k = \frac{\text{össztuskóerő}}{\text{a fékhengerben kifejtett erő}} = \frac{\Sigma F_t}{F_h}$

- Egyszerű nyomatéki összefüggésekkel:

$$F_f b = F_h a \Rightarrow F_f = \frac{a}{b} F_h \quad \leftarrow \text{a függőleges emeltyű felső végén bevitt erő}$$

$$F_f c = F_a d \Rightarrow F_a = \frac{c}{d} F_f = \frac{c}{d} \frac{a}{b} F_h \quad \leftarrow \text{a fékháromszög közepén bevitt erő}$$

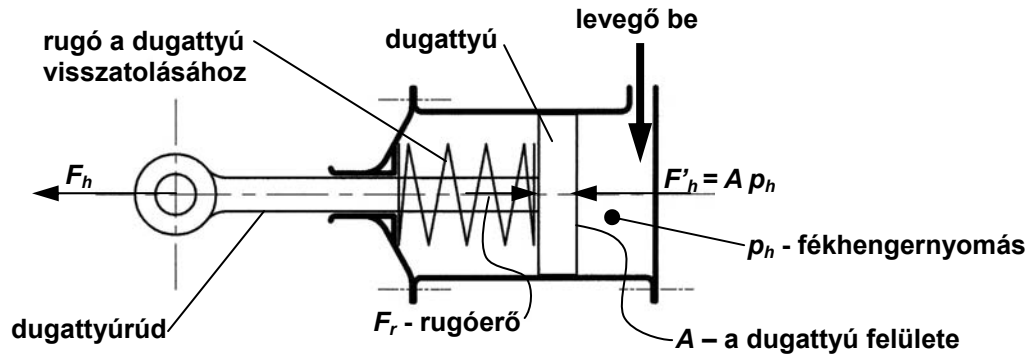
A kéttámaszú tartóként működő fékháromszög sajátosságaiból adódó összefüggés:

$$F_a = 2F_t \Rightarrow F_t = \frac{1}{2} F_a = \frac{1}{2} \frac{c}{d} \frac{a}{b} F_h \quad \leftarrow \text{az egy féktuskón bevitt erő}$$

$$8 \text{ tuskó} \Rightarrow \Sigma F_t = 8 * \frac{1}{2} \frac{c}{d} \frac{a}{b} F_h = 4 * \frac{c}{d} \frac{a}{b} F_h$$

$$\text{végül az eredő erőmódosítás: } k = \frac{\Sigma F_t}{F_h} = \frac{4 * \frac{c}{d} \frac{a}{b} F_h}{F_h} \Rightarrow \boxed{k = 4 * \frac{c}{d} \frac{a}{b}}$$

- A fékhenger:

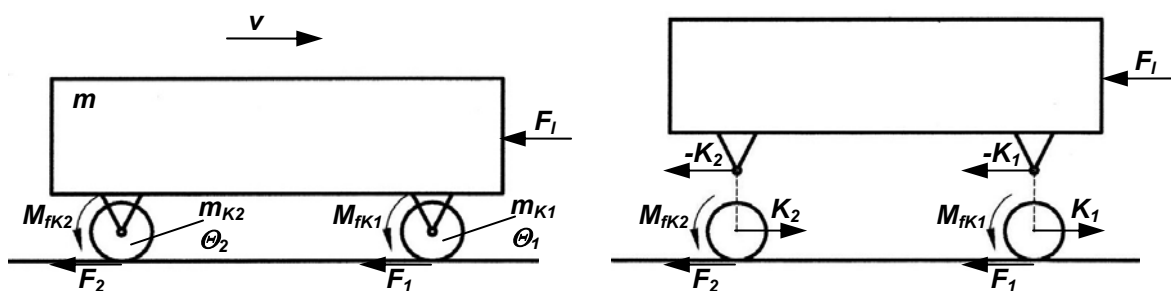

· a fékdugattyún kifejtett hasznos erő:
$$F_h = \left(p_h - \frac{F_r}{A} \right) A$$

· a tuskós fék által kifejtett fékezőnyomaték:
$$M_f = 2R F_s = 2R \tilde{\mu} F_t \stackrel{F_t d = c F_f}{=} 2R \tilde{\mu} \frac{c}{d} F_f$$

Megj: a fenti összefüggés jelöléseinek magyarázatát ld. a 26. oldalon, a tuskós fék felépítését bemutató ábrában! Továbbá: $\tilde{\mu}$ - a kerék és féktuskó közötti ún. virtuális súrlódási tényező. A jelzett név abból adódik, hogy az összefüggés az F_s eredő súrlódó erőt az R sugárra helyezve veszi figyelembe. A tényleges eredő súrlódó erő egy $R + \delta$; $\delta > 0$ karon hat.

Dinamikai modell (síkmmodell)

- A két belső kényszererő

· a vízszintes csapágyerők: K_1, K_2 ; összekapcsolják a járműtest és a kerékpárok haladó mozgását

- A környezet felől átadódó erők

· a kerék-sín kapcsolati erők: F_1, F_2

· a légellenállás-erő: F_I

- A mozgásegyenletek

Megj.: A modellben szereplő 3 tömeg 5 mozgásfajtaát végez, ezért 5 mozgásegyenlet írható fel: három egyenlet haladó mozgásra és kettő forgómozgásra.

1. $-(K_1 + K_2) - F_l = ma \quad \leftarrow$ haladó mozgás

2. $K_1 - F_1 = m_{k1}a \quad \leftarrow$ haladó mozgás

3. $K_2 - F_2 = m_{k2}a \quad \leftarrow$ haladó mozgás

4. $-\frac{M_{fk1}}{r} + F_1 = \frac{\Theta_1}{r^2}a \quad \leftarrow$ forgó mozgás (a nyomatékegyenletet $\frac{1}{r}$ -rel szoroztuk)

5. $-\frac{M_{fk2}}{r} + F_2 = \frac{\Theta_2}{r^2}a \quad \leftarrow$ forgó mozgás (a nyomatékegyenletet $\frac{1}{r}$ -rel szoroztuk)

összeadva: $-\frac{M_{fk1}}{r} - \frac{M_{fk2}}{r} - F_l = \left(m + m_{k1} + m_{k2} + \underbrace{\frac{\Theta_1}{r^2} + \frac{\Theta_2}{r^2}}_{\Sigma m_{red}} \right) a$

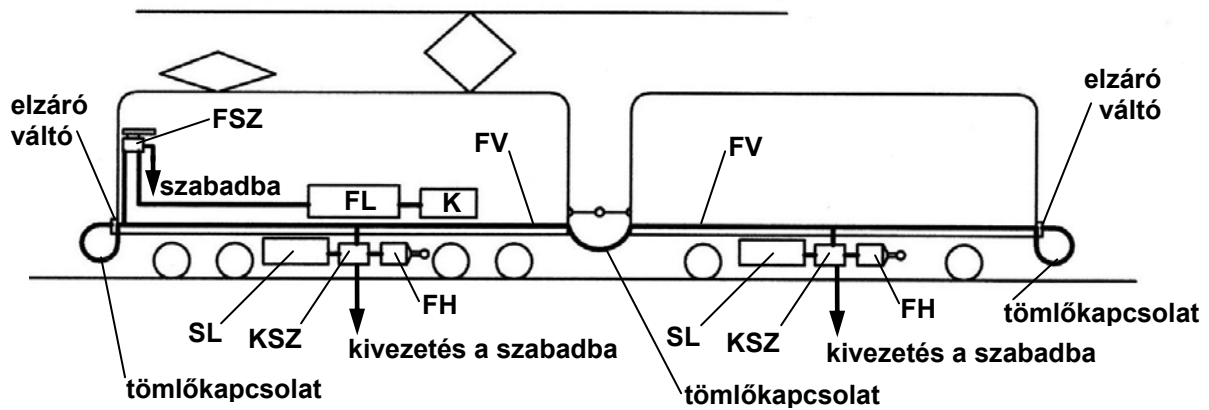
$$a = \frac{-\frac{M_{fk1}}{r} - \frac{M_{fk2}}{r} - F_l}{\left(m + m_{k1} + m_{k2} + \underbrace{\frac{\Theta_1}{r^2} + \frac{\Theta_2}{r^2}}_{\Sigma m_{red}} \right)}$$

$$a = \frac{-\frac{M_{fk1}}{r} - \frac{M_{fk2}}{r} - F_l}{(m + m_{k1} + m_{k2} + \Sigma m_{red})} \text{ a féklassulás, } a < 0$$

A pneumatikus fékrendszer elemei (az ábrán feltüntetett jelölésekkel):

- kompresszor K
  - főlégtartály FL
  - fékezőszelep (ezt kezeli a járművezető) FSZ
  - főlégvezeték FV
    - a.) légszállító funkció
    - b.) vezérlő funkció
  - kormány szelep (elosztó szelep) KSZ
    - 4 csőcsatlakozás: 1. fővezetékkel
    - 2. segédlégtartállyal
    - 3. fékhengerrel
    - 4. szabad levegővel
  - segédlégtartály SL
  - fékhenger FH
- } csak a vontatójárművön
- } minden (vontató- és vontatott) járművön

- Jellegzetes önműködő légfék: indirekt működtetés kormány szelepen át

1.) töltő-oldó állás a fékezőszelepen

$$\cdot \frac{dp_t}{dt} > 0 \text{ (a fővezeték nyomása növeszik)}$$

- a kormány szelep: → összeköti a fővezetékét és a segédlégtartályt, így ez utóbbi feltöltődik
→ összeköti a fékhengert a szabad levegővel, ezáltal üríti azt

2.) fékező állás a fékezőszelepen

$$\cdot \frac{dp_t}{dt} < 0 \text{ (a fővezeték nyomása csökken)}$$

- a kormány szelep: → összeköti a fékhengert és a segédlégtartályt, így fékezőerő jelenik meg

Hajtásrendszerek

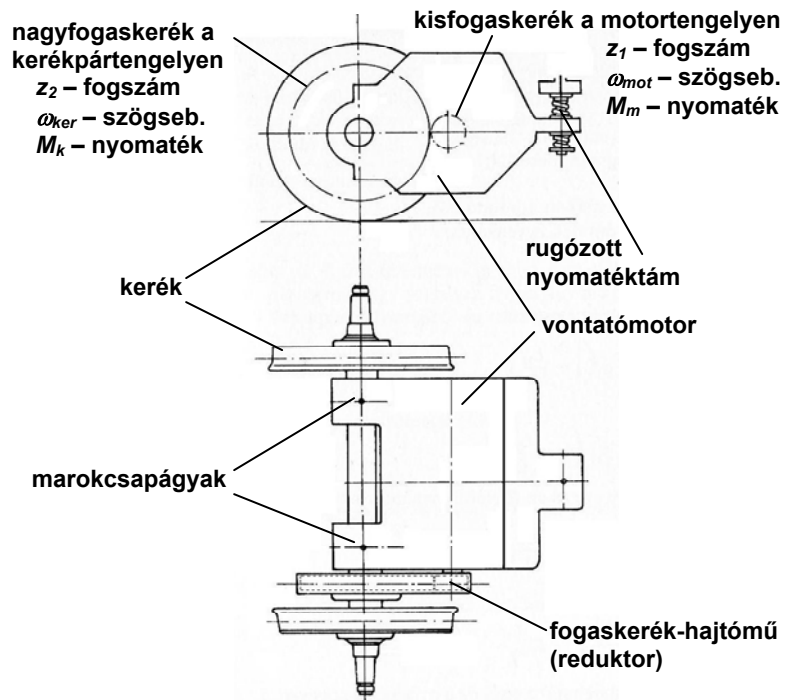
- Funkciója: energiabevezetés, a vontatójármű kerekein kifejtett hajtónyomaték munkájának formájában
- Nyomatékátvitel a kerékpárra

a.) Marokcsapágyas, homlokfogaskerekes tengelyhajtás

Megj: marokcsapágyas hajtást villamos vontatómotorok esetén alkalmaznak, legyen szó villamos vontatójárműről (mozdony, motorkocsi) vagy villamos erőátvitelű dízelmozdonyról (felépítését lásd lejjebb!). Villamos erőátvitelű motorkocsi a gépek nagy tömege és terjedelme miatt kevésbé elterjedt.

$$i_{th} = \frac{z_1}{z_2} < 1 \quad \text{lassító áttétel}$$

$$k_{th} = \frac{M_k}{M_m}, \quad \eta = \frac{P_k}{P_m}$$

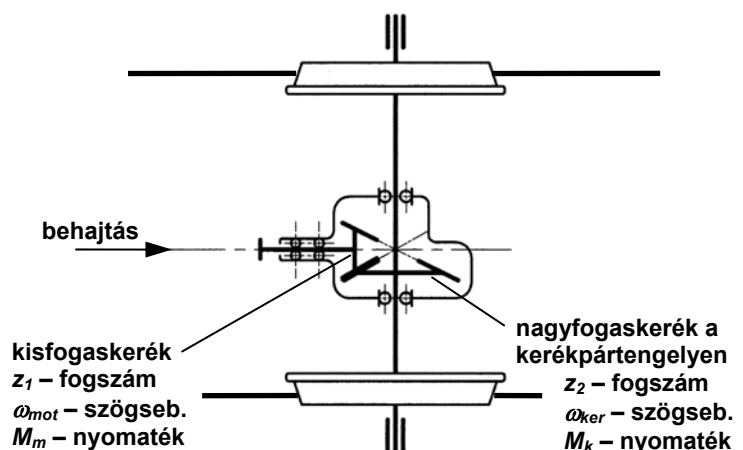
„TC-motor” $\Leftarrow$ trakciós (vontató) motor

b.) Egyfokozatú kúpfogaskerekes tengelyhajtás

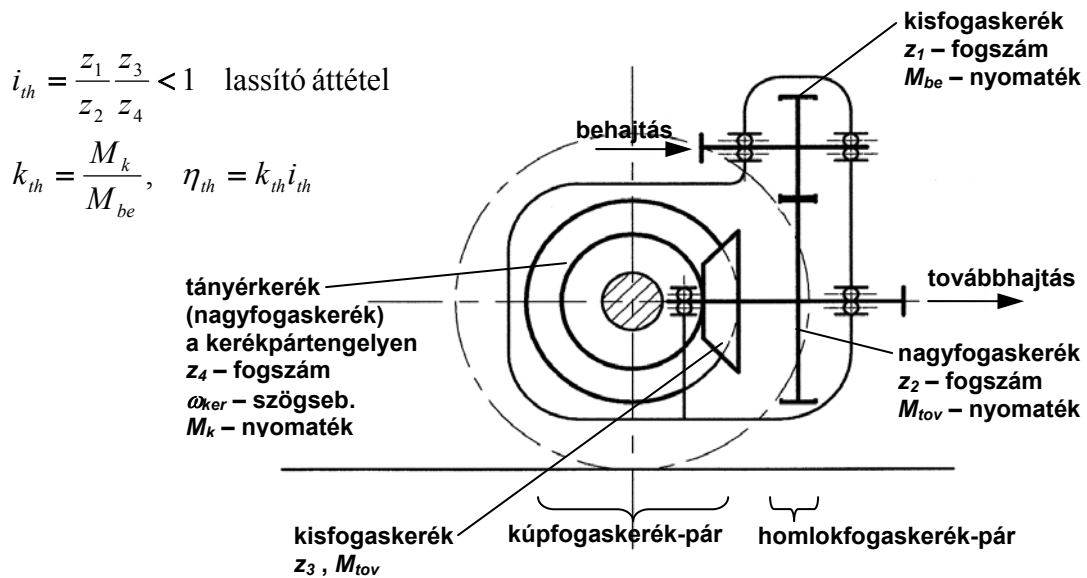
$$i_{th} = \frac{z_1}{z_2} < 1 \quad \text{lassító áttétel}$$

$$k_{th} = \frac{M_k}{M_m}, \quad \eta_{th} = k_{th} * i_{th}$$

c.) Kétfokozatú, homlok- és kúp fogaskerékpárt tartalmazó (tornyos) tengelyhajtás

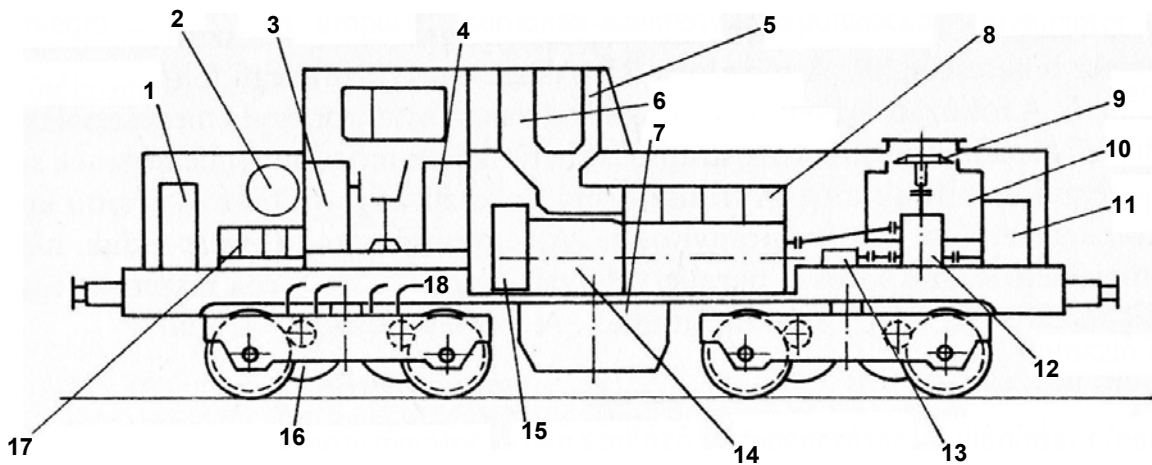

A tengelyhajtás elrendezése a vontatójárművekben

a.) Villamos vontatómotorok

4 db TC motor, forgóvázanként 2-2 (tengelyenként 1-1)

Megj: az ábrán példaként egy dízel-villamos mozdony szerepel, így ennek felépítése is bemutatásra kerül!

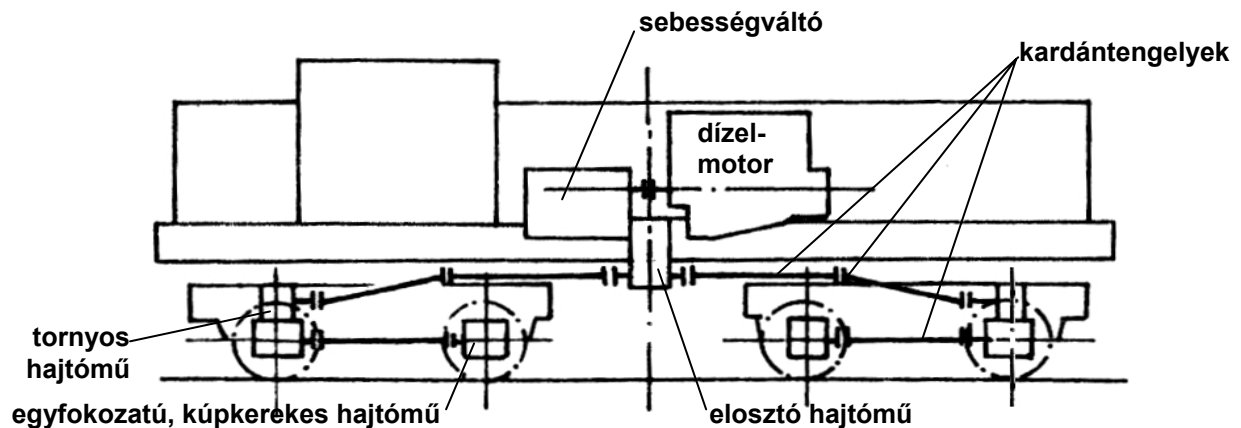

1.) fűtőkazán	10.) hűtő
2.) főlégtartály	11.) légsűrítő
3.) vezetőpult	12.) elosztó hajtómű
4.) kontaktorszekrény	13.) világítási dinamó
5.) kipufogócső	14.) főgenerátor
6.) szívócső	15.) generátor szellőző
7.) gázolajtartály	16.) vontatómotor
8.) dízelmotor	17.) akkumulátorok
9.) ventilátor	18.) tápkábelek

b.) Dízel járművek, mechanikus tengelyhajtással

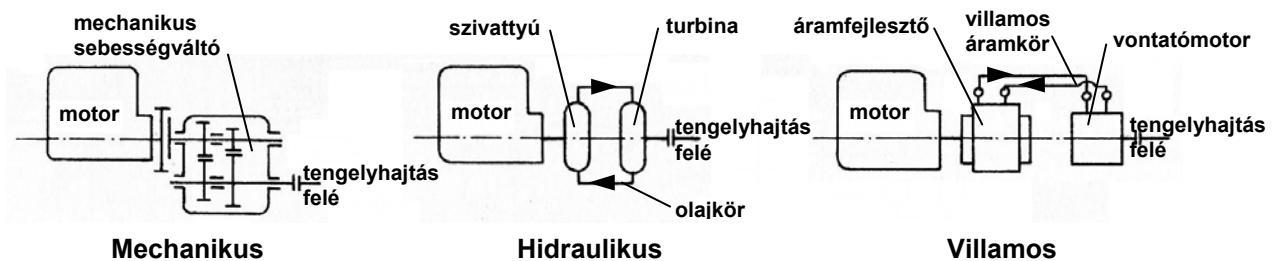
Megj: Ilyen tengelyhajtás villamos járműveknél is előfordul, ahol pl. egy forgóvázhoz egy vontatómotor tartozik, és ez a motor nem a forgóvázba van beépítve, hanem a jármű alvázára van fel-függesztve. Ekkor a nyomaték az alábbi ábrán is látható módon, kardántengelyek és hajtóművek segítségével jut el a motortól a kerekéig. Ilyen jármű például a MÁV BDVmot sorozatú villamos motorvonata.

- Kardántengelyek: nyomaték- ill. forgásátvitel, ugyanakkor biztosítja a kerékpárok szükséges szabad elmozdulását

Megj: a sebességváltó (nyomatékmódosító) közepes teljesítményű mozdonyoknál hidraulikus (pl. a MÁV M41 sor., teljesítménye 1300 kW), kisebb mozdonyoknál (kb. 300 kW teljesítményig, pl. a MÁV M28 1000 sor., teljesítménye 95 kW) vagy motorvonatoknál pedig mechanikus is lehet.

- Dízelmozdony erőátviteli rendszerek:

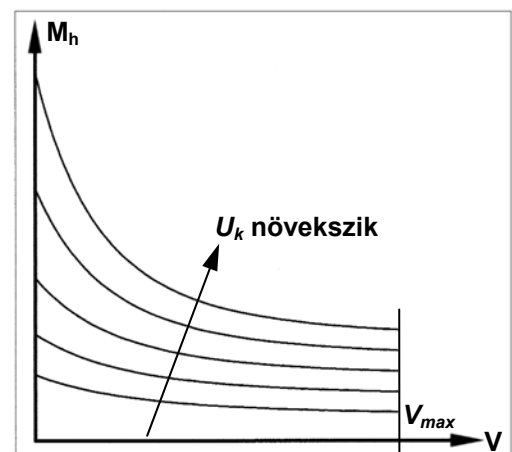

Gépezeti berendezések

- Villamos vontatómotorok

1.) Egyenfeszültségű táplálás (DC)

- egyenáramú, soros gerjesztésű motor
- vezérlés az U_k kapcsolófeszültség változtatásával
- söntölés
- egyenáramú soros motor nyomaték-fordulatszám jelleggörbéje:

2.) Háromfázisú, váltakozó feszültségű táplálás (AC)

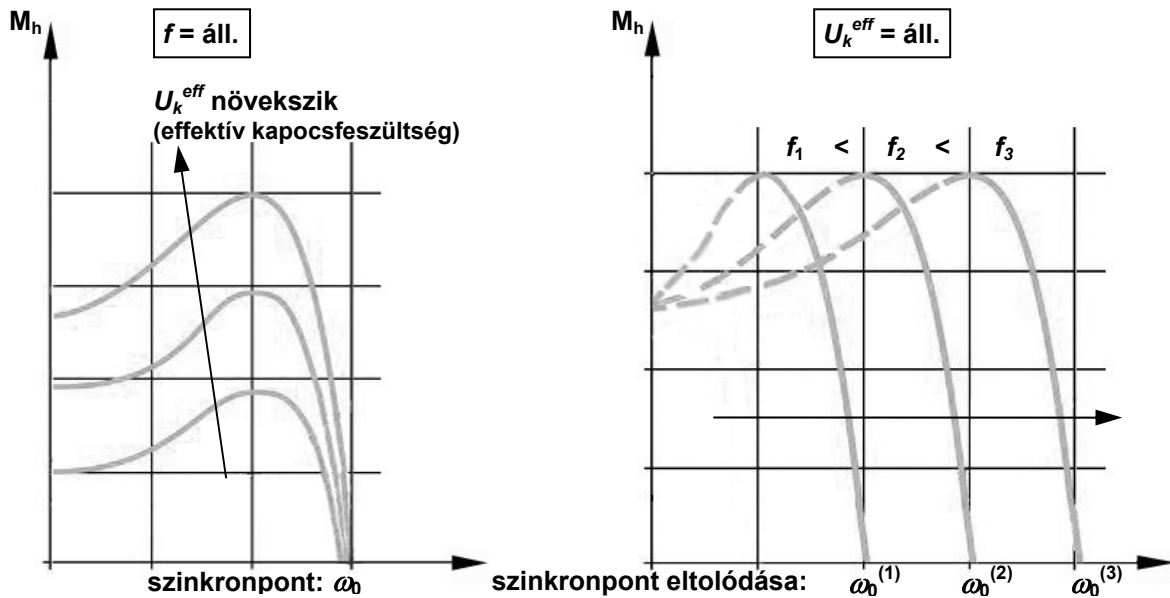
→ aszinkron (indukciós) motor (forgó mágneses mező)

a.) kapcsolófeszültség-vezérlés (állandó frekvencián):

az U_k^{eff} effektív kapcsolófeszültség változtatásával

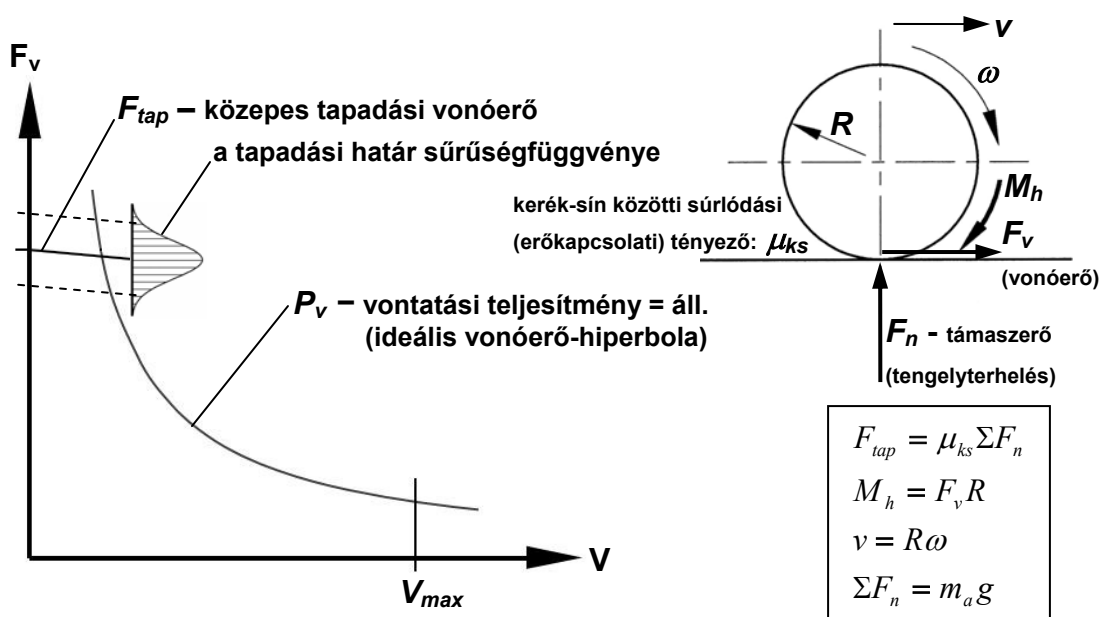
b.) frekvenciavezérlés (állandó effektív kapcsolófeszültségen)

az f frekvencia változtatásával

- A dízelmotoros vasúti járművek hajtása: a tárgy *Gépjárműrendszerek* című részében kerül tárgyalásra.

- Vasúti vontatójárművek vonóerőgörbéje:

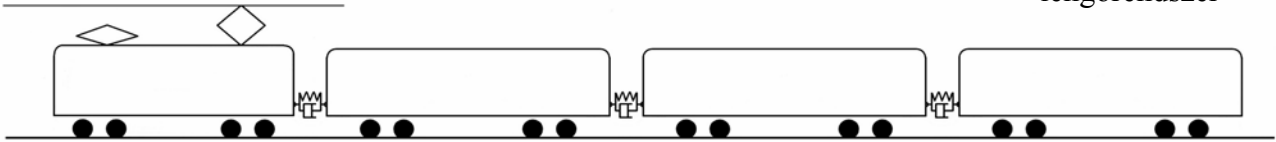

Megj: m_a – tapadó tömeg, azaz a hajtott kerékpárokra eső össztömeg

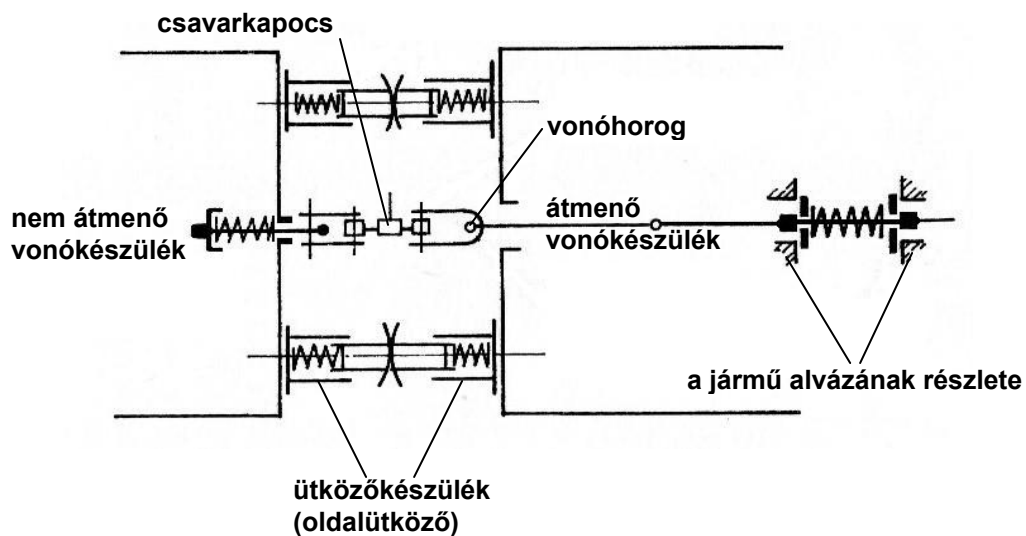
A vonat a vasúti közlekedés alapvető objektuma

- Járműfűzér:

Hosszdinamikai rendszer, tömegek rugalmasan összekapcsolt láncolata → többtömegű lengőrendszer

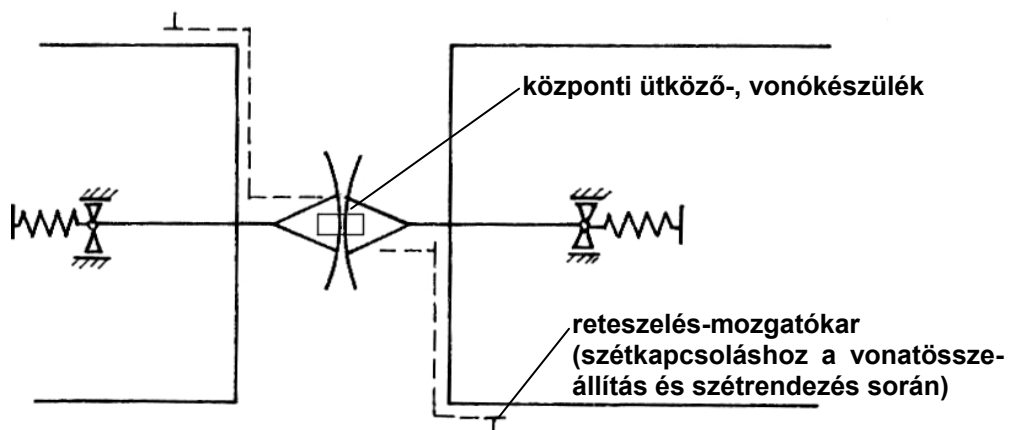

- Vonóerőátvitel a járművek között: vonóhoroggal
- Ütközőerő-átvitel: ütközőkészülékkel
- Ütköző- és vonókészülék rendszerek:
  - oldalütközők és vonóhorog

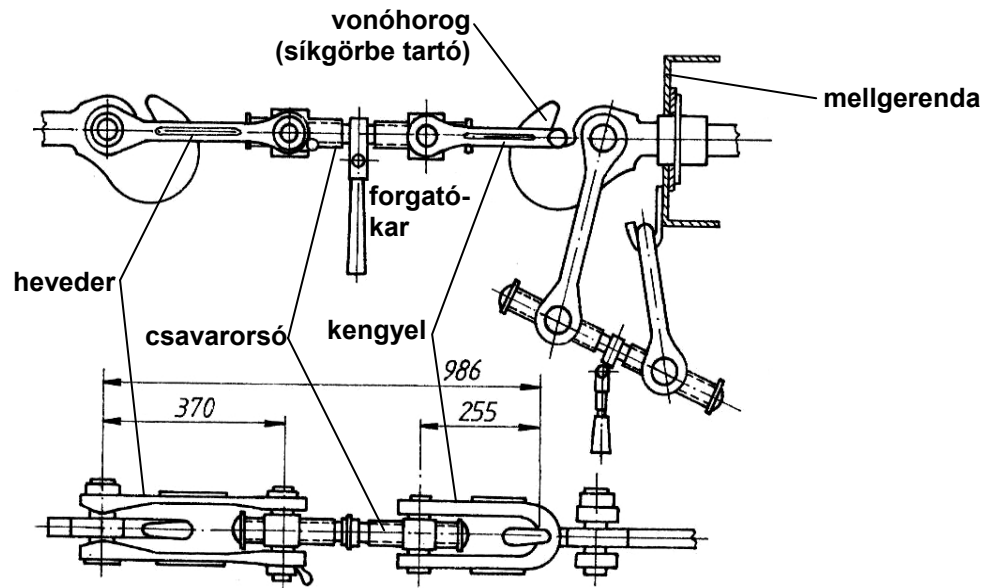

Megj: az átmenő vonókészülék előnye, hogy nem a jármű alvázat terheli a teljes, vonóhorgon kifejtett vonóerő, ezt az átmenő vonókészülék viseli. Az alvázra csak az adott jármű (kocsi) vontatásához szükséges erők hatnak.

· központi ütköző-vonókészülék

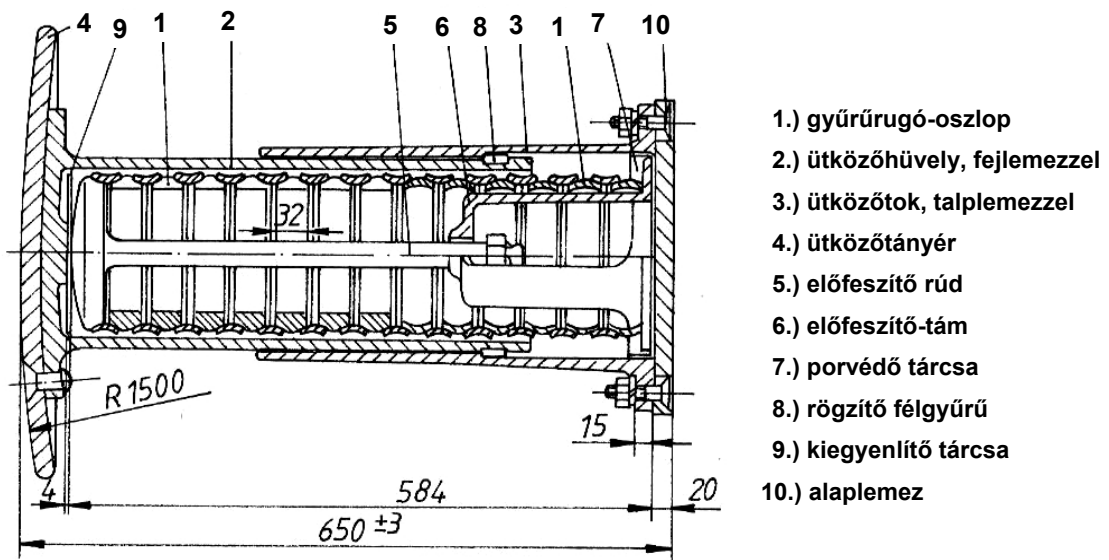

- Vonókészülék kialakítás (csavarkapcsos rendszer):

- Ütközőkészülék kialakítás:

Gyűrűrugós konstrukció: jelentős csillapítást is képvisel.

Felhasznált irodalom

Dr Horváth Attila: *Sínleerősítések kialakítása és méretezése*, Műszaki Könyvkiadó, Budapest 1984

Dr Sostarics György – Dr Balogh Vilmos: *Vasúti járművek*, Tankönyvkiadó, Budapest 1991

Vasúti lexikon A-tól Z-ig, főszerkesztő: Csárádi János, Műszaki Könyvkiadó, Budapest 1994

Vasúti lexikon, főszerkesztő: Urbán Lajos, Műszaki Könyvkiadó, Budapest 1984

Gábor Péter: *Villamos vasutak I.*, Kézirat, 2. jav. kiadás, Budapest 1995